

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“Azərbaycanda birbaşa vergitutma mexanizmi və onun təkmilləşdirilməsi”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Nadir İbrahimli Mirzə Oğlu

BAKI – 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh

_____
“ ___ ” _____ 20__ -ci il

“Azərbaycanda birbaşa vergitutma mexanizmi və onun təkmilləşdirilməsi”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403-Maliyyə

İxtisaslaşma: “Vergi ve Vergiqoyma”

Qrup: 612

Magistrant

Nadir İbrahimli Mirzə Oğlu

_____

Elmi rəhbər:

i.e.d., prof Kəlbəliyev Yaşar Atakişi oğlu

_____

Proqram rəhbəri

i.e.n., dos. Seyfullayev İlqar Zülfüqar oğlu

_____

Kafedra müdiri

i.e.d., prof Kəlbəliyev Yaşar Atakişi oğlu

_____

BAKİ - 2019

“Direct taxation mechanism in Azerbaijan and its improvement”

Summary

The urgency of the research: Each country should be able to analyze the changes in the economy systematically to achieve its economic targets and apply the most effective policy to avoid problems.

Purpose and Objectives of the Study: The main purpose of the dissertation work is to analyze the role of direct taxes in the formulation of budget revenues in the general framework and to apply the practice of post-independence Azerbaijan.

Research methods used: Comparison, graphics, analysis of dynamic sequences in research work. methods were used.

The research information base: The research database contains scientific articles on Azerbaijan State Statistical Committee, Ministry of Taxes' reports, reports of concrete enterprises, information of International Monetary Fund on Azerbaijan's tax system, internet materials, etc. The main provisions of the dissertation and application of the results of the dissertation have been published. and conferences held in the republic.

Research Constraints: A broader database is needed to investigate the case.

Research results: When defining the goals of fiscal policy in the Azerbaijani economy, a more specific approach would be more accurate than a general approach to the issue.

Scientific-practical significance of results: To emphasize the practical significance of the research considering that the taxation system of the Republic of Azerbaijan can be used to improve direct taxes, provide recommendations and recommendations on improving the tax system performance, show ways to reduce tax burden, disclose the gaps in tax legislation, and rationalize all of these tax systems will be.

Key words: *Municipalities, local self-governance, tax, budget*

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

AR:	Azərbaycan Respublikası
AB:	Avropa Birliyi
AZN:	Azərbaycan Manatı
DB:	Dünya Bankı
İEOÖ:	İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələr
İEÖ:	İnkişaf Etmiş Ölkələr
VN:	Vergilər Nazirliyi
KOS:	Kiçik və Orta Sahibkarlıq
ƏDV:	Əlavə Dəyər Vergisi
ASC:	Açıq Səhmdar Cəmiyyəti
QSC:	Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti
ÜDM:	Ümumi Daxili Məhsul

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	6
FƏSİL I. VERGİ SİSTEMİNİN MAHİYYƏTİ, FORMALARI VƏ NƏZƏRİ- METODOLOJİ ƏSASLARI.....	10
1.1. Vergilərin mahiyyəti: rolu, əhəmiyyəti və funksiyaları.....	10
1.2. Vergilərin növləri və təsnifləşdirilməsi.....	18
1.3. Birbaşa vergilər və onların inkişaf meylləri.....	22
FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA BİRBAŞA VERGİLƏRİN TƏTBİQİ VƏ BÜDCƏ GƏLİRLƏRİNİN FORMALAŞMASINDA ONLARIN ROLU	24
2.1. Mənfəət və gəlir vergilərinin hesablanması və ödənilməsi.....	24
2.2. Əmlak və torpaq vergilərinin hesablanması.....	40
FƏSİL III. BİRBAŞA VERGİTUTMA MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ.....	46
3.1. Vergi sisteminin optimal strukturunun qurulmasında birbaşa və dolayı vergilərin nisbətinin müəyyən edilməsi	46
3.2. Azərbaycan Respublikasında birbaşa vergitutma mexanizminin təkmilləşdirilməsi perspektivləri.....	51
Nəticə və təkliflər.....	55
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	58
Cədvəllərin siyahısı.....	60

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Hər bir ölkə iqtisadi hədəflərinə çatmaq üçün iqtisadiyyatındakı dəyişiklikləri sistemli bir şəkildə analiz edə bilməli və problemlərin yaşanmaması üçün ən effektiv siyasəti tətbiq etməlidir. Artıq qloballaşan dünyada hökumətlərin öz iqtisadiyyatlarındakı dalğalanmalarla bərabər, iqtisadi əlaqələri olan digər ölkələrin vəziyyətinə görə də bir iqtisadi siyasət yeritməsi lazımdır. Dövlətin həyata keçirdiyi bu fiskal siyasət sosial bir elm sahəsi olduğu üçün hər zaman və hər yerdə eyni siyasəti həyata keçirmək effektiv olmaya bilər. Bu sahə meydana gəldiyindən bəri fərqli fikirlər və yanaşmalar olmuşdur. Bəzi iqtisadçılar hökumətin fiskal siyasət alətləri ilə iqtisadiyyata müdaxiləsini müdafiə etsələr də, bəziləri bunun lazımsız olduğunu düşünmüşlər.

İlk olaraq onu qeyd etmək lazımdır bu tədqiqat Azərbaycanın müstəqilliyini qazandığı ildən başlayaraq son fiskal ili əhatə edən iqtisadi göstəricilərin əsasında hazırlanmışdır. Araşdırmada qeyd edilən son illərin aktuallığı ondan ibarətdir ki, son illərdə əsas fiskal göstəricilərdən olan büdcə gəlirlərində kəskin şəkildə azalmalar müşahidə olunmaqdadır. Çalışmada bu azalmanın nə üçün meydana gəldiyi, hansı nəticələri doğura biləcəyi və bunun qarşısının alınması üçün sonrakı mərhələlərdə atılması vacib olan qərarlar qeyd edilmişdir.

Ölkə iqtisadiyyatının bazar münasibətlərinin inkişafı, dünya təsərrüfatına inteqrasiyası onun normaya salınmasının adekvat üsullarından istifadə oluması ilə şərtlənir. Respublikada sosial-iqtisadi inkişafının həyata keçirilməsi yollarından biri iqtisadiyyatın dövlət maliyyəsi vasitəsilə tənzimlənməsi- maliyyə metodlarının tətbiq edilməsi vasitəsi ilə iqtisadiyyatda makroiqtisadi tarazlığa və inkişafa nail olunması prosesidir. Bu da bilavasitə büdcə-vergi sferasında aparılan radikal islahatlarla səciyyələnir. İqtisadiyyatın prioritet sahələrinin inkişafı və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, həmçinin büdcə gəlirlərinin formalaşdırılması adətən vergilər hesabına baş verir.

Son illər ölkəmizdə büdcə gəlirlərinin formalaşmasında və birbaşa

vergilərinin rolu fasiləsiz olaraq yüksəlir. Bu baxımdan birbaşa vergilərin tənzimlənməsi və təkmilləşdirilməsi aktual problemlərdən biridir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi. Bütçə məsələləri və vergitutma ilə bağlı problemlərin tədqiq olunmasında dünya iqtisadçı alimlərindən A.Smit, D.Rikardo, A.Poqorleçki, A.Brızqalin, O.Meşeryakova kimi alimlərin xidmətləri böyükdür. Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi bazar iqtisadiyyatı yoluna qədəm qoyduqdan sonra ölkəmizin iqtisadçı alimləri tərəfindən vergitutma problemlərinə həsr olunmuş sambilan əsərlər yazılmış, bu sahədə doktorluq, namizədlik dissertasiyaları müdafiə olunmuşdur. Y.A.Kəlbəyev, Ə.Ə.Ələkbərov, S.M.Məmmədov, M.X.Həsənli, B.Ş.Qurbanov, A.Musayev, R.B.Məhərrəmov, A.M.Kərimov kimi alimlər vergi sistemi və vergitutma məsələlərinin tədqiqinə öz əsərlərində geniş yer ayırmışlar.

Göstərilən sahədə aparılmış tədqiqatların və yazılmış elmi əsərlərin əhəmiyyətini azaltmadan qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında tətbiq olunan birbaşa vergilər indiyədək ayrıca tədqiqat obyektinə olmamışdır? Məhz buna görə də dissertasiya işi Azərbaycan Respublikasında bütçə gəlirlərinin formalaşmasında xüsusi rol oynayan birbaşa vergilərin tədqiqinə və təkmilləşdirilməsinə həsr olunmuşdur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi ümumi çərçivədə bütçə gəlirlərinin formalaşmasında birbaşa vergilərin rolunu analiz etmək və onun müstəqillik sonrası Azərbaycanda tətbiq ediliş tərzini görməkdir. Belə ki, uzun müddət Azərbaycan sosialist siyasi və iqtisadi rejimi daxilində idarə edildiyi üçün hər bir sahədə qərarlar mərkəzdən bütün ölkələrin mənafehi nəzərə alınaraq qəbul edilib yerlərdə icra edilirdi. Lakin müstəqillik qazandıqdan sonra öz iqtisadi sistemini quran Azərbaycan öz qərarlarını qəbul və icra funksiyasını yerinə yetirməyə başlamışdır. Bu qərarlar arasında olan iqtisadi siyasət və onun bir parçası olan fiskal siyasətdən necə istifadə edildiyini bu araşdırmada görmək mümkündür.

Azərbaycan Respublikasında büdcə gəlirlərinin formalaşmasında birbaşa vergilərin rolunu tədqiq etmək və onların optimallaşdırılması yollarını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Tədqiqat işinin məqsədinə aid olaraq aşağıdakı qeyd olunan vəzifələr qarşıya qoyulmuş və həll edilmişdir:

- Dövlət büdcəsi gəlirlərinin iqtisadi məzmunu öyrənilməsi;
- Birbaşa vergilər üzrə büdcə daxilolmalarının müasir vəziyyətinin tədqiqi;
- Fiskal siyasətin dövlət büdcəsi gəlirlərinin tərkibində birbaşa vergi daxilolmalarının artırılmasına təsirinin qiymətləndirilməsi;
- Birbaşa vergi daxilolmalarının artırılması yolları ;

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın predmetini Azərbaycan Respublikasında büdcə gəlirlərinin formalaşmasında birbaşa vergilərin rolunun artırılması yollarının tədqiqi, obyektini isə Azərbaycan Respublikasında tətbiq olunan birbaşa vergilər təşkil edir.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat işində müqayisə, qrafik, dinamika sıralarının təhlili və s. metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin, Vergilər Nazirliyinin məlumatları, konkret müəssisələrin hesabatları, Beynəlxalq Valyuta Fondunun Azərbaycanın vergi sisteminə aid məlumatları, internet materialları və sair təşkil edir, işin aprobeasiyası və nəticələrin tətbiqi dissertasiyanın əsas müddəaları və işdə irəli sürülən təkliflər haqqında elmi məqalələr dərc edilmiş və respublikada keçirilən konfranslarda məruzələr edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri. Tədqiqat işində araşdırılması üçün daha geniş informasiya bazası tələb olunur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- birbaşa vergilərin büdcə gəlirləri üzərindəki təsirlərinin Azərbaycan iqtisadiyyatı baxımından qiymətləndirilməsi araşdırılmışdır;

- vergi siyasətinin məqsədlərindən və vasitələrindən bəhs edilərək, bu məqsədlərə nail olmaq üçün hansı vasitələrin və necə istifadə edilməsi məsələsinin təhlili aparılmışdır;

- Azərbaycanda birbaşa vergilərin tətbiqi və büdcə gəlirlərinin formalaşmasında onların rolu ən son statistik göstəricilərlə əsaslandırılmışdır;

- birbaşa vergitutma mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Nəticələrin elmi-praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin xüsusi ilə də birbaşa vergilərin təkmilləşdirilməsinə, vergi sisteminin fəaliyyətinin səmərələşdirilməsinə dair təklif və tövsiyələrin verilməsini, vergi yükünün azaldılması yollarının göstərilməsini, vergi qanunvericiliyində boşluqların aşkara çıxarılmasını və bütün bunların vergi sisteminin səmərələşdirilməsinin istifadə edilə biləcəyini nəzərə alaraq tədqiqatın praktiki əhəmiyyətini qeyd etmək olar.

Tədqiqat işinin materialları Azərbaycan Respublikasının vergi siyasətinin hazırlanmasında, Vergi Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsində geniş istifadə oluna bilər.

Dissertasiyanın strukturu və həcmi. Dissertasiya işi ümumi olaraq üç fəsildən ibarətdir və giriş bölməsi ilə başlayır. Birinci fəsil üç, ikinci və üçüncü fəsillər iki altbaşlıqdan ibarətdir, nəticə və təkliflərdən, cədvəllərdən, diaqramlardan və şəkillərdən ibarət siyahını özündə birləşdirir.

FƏSİL I. VERGİ SİSTEMİNİN MAHIYYƏTİ, FORMALARI VƏ NƏZƏRİ- METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Vergilərin mahiyyəti: rolu, əhəmiyyəti və funksiyaları

“Vergi-dövlətin və həmçinin bələdiyyələrin fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi məqsədi ilə dövlət büdcəsinə və bununla yanaşı yerli büdcələrə vəsaitin vergi ödəyicilərinin mülkiyyətinə özgəninkiləşdirilməsi şəklində ödənilən məcburi, fərdi ödənişdir” (Bağırov D.A. 2006: 10).

Tarixən belə olub ki, Vergilər dövlətlərin maliyyə ehtiyatlarının formalaşmasının əsas mənbəyi olub. Dövlətlər yarandıqdan və sinifdə fikir ayrılıqları başa çatdıqdan sonra vergilər iqtisadi münasibətlərdə əsas amilə çevrilib.

Xərclərin maliyyələşdirilməsi üçün fiskal mexanizmin yaranması vergilərin yaranmasına gətirib çıxardı.

Vergilər büdcə gəlirlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır, lakin dövlət büdcəsi üçün yeganə gəlir mənbəyi deyil. Beləliklə, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin bir hissəsi qeyri-vergi ödənişləri hesabına formalaşır. Bizim fikrimizi göstərmək üçün: Azərbaycan Respublikasının 2017-ci il dövlət büdcəsinin gəlirləri 16 516 684,0 min manat təşkil edib. 8 453 123,9 min. Bu gəlirlərin manatı Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsindən ödənişlərin, gömrük rüsumlarının, dövlət rüsumlarının, büdcə xidmətlərinin daxilolmalarından, satışdan əldə edilən gəlir (ixrac xərcləri istisna olmaqla), daxili gəlir, digər vergi daxilolmaları (vergi orqanları tərəfindən toplanan digər daxilolmalar) və digər gəlirlər hesabına Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyinə köçürülür.

İqtisadi vergiləri rüsumlardan, ödənişlərdən və digər ödənişlərdən ayırmaq çox çətindir. Vergi və qeyri-vergi ödənişlərinin ümumi xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, onlar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada saxlanılır, büdcə və büdcədən kənar fondlara aiddir və məcburi qüvvəyə malikdir. Burada nəzərə almaq lazımdır ki, Vergilər təkcə iqtisadi deyil, həm də qanunidir. Vergilər və vergitutma vergi qanunvericiliyi ilə tənzimlənir. Məsələn, qeyri-vergi ödənişləri digər qanunvericilik normaları ilə tənzimlənir: pensiya hüququ, sosial təminat və

s.normal tənzimlənir. Buradan belə nəticə çıxarmaq olar ki, məcburi ödəniş vergi sisteminə daxil edilmiş Vergi statusuna tabedir, vergi qanunvericiliyi ilə bilavasitə tənzimlənir və vergi statusu vergi qanunvericiliyi ilə xüsusi qaydada əldə edilir. Yəni " vergi birbaşa və ya dolayısı ilə büdcəyə və ya vergitutma haqqında qanuna məcburi ödənişdir» (Bağirov D.A. 2006: 31).

Vergi və vergi ödənişlərində hüquqi fərqlər müəyyənləşdirildikdən sonra, qeyri-vergi ödənişlərinin aşağıdakı anlayışları edilə bilər: "dövlətin vergi sisteminə daxil edilməyən məcburi ödənişlər digər qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilir".

Diqqət yetirilməli olan daha bir məqam inzibati cərimələr, maliyyə sanksiyaları və faiz dərəcələridir. Əlbəttə ki, onların arasında əsas fərq onların tutulmasının səbəbidir. Vergitutmanın əsas səbəbi milli gəlirin yenidən bölüşdürülməsidir. Yuxarıda göstərilən ödənişlər pozuntulardır. Gəlin qısaca izah etməyə çalışaq: cəza vergi hüquqpozmasıdır, vergi isə yanlış davranışa görə cərimədir.

Vergitutma praktikasında vergi və ödənişlər kimi terminlər geniş istifadə olunur. Teorik fərqlər vergilər və ödənişlər arasında mövcuddur. Artıq qeyd edildiyi kimi, Vergilər ödənişsiz ödənişlərdir. Rüsüm və yığımlar dövlət tərəfindən göstərilən hər hansı xidmətin göstərilməsi və ya yerinə yetirilməsi üçün xüsusi icazə verilməsinə görə alınır. Onlara xidmətin əsas məqsədi xidmətlərin göstərilməsi zamanı çəkilən xərcləri əhatə etməkdir.

Nümunələr satış və marketinq fəaliyyəti yarmarka pul vəsaitləri var. Fiziki şəxslər müəyyən məbləğdə pul ödəməklə öz satışlarını həyata keçirmək hüququna malikdirlər. Rüsümlərin nümunələrinə gömrük rüsümləri, notariat fəaliyyətinə görə ödənilən yığımlar daxildir.

Digər ödənişlərdən vergiləri fərqləndirmək üçün onların əsas xüsusiyyətlərini bilmək lazımdır.

Vergitutmanın birinci və ən mühüm əlaməti subyektin gəlirlərinin bir hissəsinin dövlət büdcəsinə özgəninkiləşdirilməsidir. Burada vergi ödənilərkən həmin şəxsin gəlirlərinin müəyyən hissəsi dövlətin sərəncamına göndərilir. Bu mərhələdə biz belə bir məsələ ilə üzləşirik: dövlət və müəssisələr tərəfindən

ödənılən vergilər vergi ödənişləri kimi nəzərdən keçirilirmi? Qanunvericilik dövlət müəssisələri və idarələri üçün vergilərin ödənilməsinə dair hər hansı istisnalar istisna etmir, digər tərəfdən dövlət müəssisələri vergi ödəyəndə, əmlakın özgəninkiləşdirilməsinə yol verilmir. Bundan aydın olur ki, əmlakın özgəninkiləşdirilməsinə ödənişlərin vergi və ya bununla yanaşı qeyri-vergi ödənişlərinə aid edilməsi üçün vahid meyar kimi baxıla bilməz (Musayev A.F. 2012: 56).

Verginin ikinci əlaməti onun müəyyənləşdirilməsinin və tətbiqinin qanuniliyidir. Başqa sözlə desək, Vergilər qanunvericilik aktları ilə də müəyyən edilir və dəstəklənir.

Vergilərin üçüncü əlaməti onun əhəmiyyətidir. Qanunvericilikdə qeyd olunduğu kimi, hər bir vergi ödəyicisi hesablanmış vergiləri ödəməlidir. Bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə vətəndaşların vergi öhdəlikləri Konstitusiyaya öhdəlikləridir.

Vergilərin dördüncü əlaməti vergi yüküdür. Bu nişan verilir vasitəsilə dövlətin vergi və hüquq-mühafizə həmçinin məhkəmə orqanları. Burada sanksiya sistemi və digər alətlər vergi ödəyicilərinin vergi öhdəliklərinə böyük təsir göstərir.

Vergilərin beşinci əlaməti olaraq pul şəklində ödənilməsidir. Azərbaycan Respublikasının Vergi qanunvericiliyi əmlak vergilərinin ödənilməsinə və ya digər şəkildə ödənilməsinə nəzərdə tutmur. Bəzi ölkələrdə hələ də təbii vergilər mövcuddur. Məsələn, Laos və Vyetnamda kənd təsərrüfatı vergiləri düyü ilə də ödənilə bilər. Bir sıra ölkələrin vergi sistemində əsas olan məcburi sayılmayan vergilər də var. Məsələn, kilsə vergiləri, dövlətin qanunvericilik məclisi deyil, dini normalarla müəyyən edilir.

Vergilərin altıncı əlaməti onların misilsiz xarakteridir. Vergi şəklində dövlət büdcəsinə ödənilmiş pul müqabilində vergi ödəyicisi heç nəyi birbaşa almır, yəni vergini ödəmək öhdəliyi birtərəfli edir. Vergilər toplanarkən vergi ödəyicisində vergi ödəyicisi qarşısında tutulan vergilər üzrə öhdəlik yoxdur. Eyni zamanda, vergi ödəyicisi vergilərin ödənilməsində heç bir əlavə səlahiyyətə malik deyildir. Lakin, bu iddialar dar mənada başa düşülməməlidir. Bu, vergi ödəyicilərinin adətən ödədikləri vergiyə görə ödəməyəcəyini nəzərdə tutmur. Pulsuz təhsil və

səhiyyə, hüquq-mühafizə orqanlarının qanuniliyi və s. ödənilmiş vergilər hesabına ödənilir.

Vergilərin yeddinci əlaməti onların bol ödənilməsidir. Bütçəyə köçürülmə zamanı Vergilər məqsədyönlü şəkildə aparılmır, yəni onlar hansı dövlət xərclərinin ödənişə köçürüldüyünü göstərmirlər. Dövlət büdcəsinə daxil olan vəsait dövlətin bütün tələbatını ödəmək üçündür. Əvvəlcə dövlət büdcəsi formalaşdırılır, sonra bu vəsaitlər xərclərin ayrı-ayrı maddələri üzrə bölüşdürülür. Bəzi vergi ödəyiciləri ünvanlı xarakter daşıyır ki, bu da onların adına əks olunur. Bunun nümunəsi yol vergisidir.

Vergi siyasətini formalaşdırmaq üçün keçmişin təcrübəsini öyrənmək və dünya təcrübəsi ilə də tanış olmaq və onu öyrənmək çox vacibdir. Qəbul edilmiş praktikaya uyğun olaraq vergi siyasətinin əsasları hazırlanıb və bir neçə variant nəzərdən keçirilir. Təklif olunan təkliflər ekspertlər tərəfindən qiymətləndirilir və bununlada ən sərfəli variant təqdim edilir hökumətinə müzakirəsinə. Elmi-əsaslandırılmış vergi siyasəti yaxşı nəticələr verir. Maliyyə resursları artdıqca sosial sahələr də ayırmaları artırır və istehlak malları artır. Dövlətin vergi siyasəti məhsuldar qüvvələrin əsas inkişafına və ölkədə onların səmərəli yerləşdirilməsinə kömək edə bilər. Dövlətin vergi siyasəti digər ölkələrlə xarici iqtisadi əlaqələrin möhkəmləndirilməsini və birgə tədbirlərin keçirilməsini də nəzərdə tutur. Fiskal mexanizm vergi siyasətinin həyata keçirilməsi üçün istifadə olunur. Bu mexanizm maliyyə münasibətləri və metodlarının birləşməsidir və bu üsullar iqtisadi və sosial inkişafın yaradılması üçün istifadə olunur.

Vergi strategiyası iqtisadi inkişaf siyasətini aparmalıdır. Hökumət sahibkarlar üçün ən aşağı vergi dərəcələrini bərpa edərək vergi yükünü asanlaşdırır və onların xərclərini azaldır - ilk növbədə, sosial proqramların dəyəri. Vergi strategiyasının təhlilində vergi strategiyasının subyektləri, formalaşma prinsipləri, alətlər, məqsədlər və metodlar arasında fərq qoyulmalıdır. Hər bir vergi ödəyicisi vergi qanunvericiliyi çərçivəsində vergiyə cəlb edilmir. Vergi siyasəti həyata keçirilərkən dövlətin iqtisadi tənzimləmədə iştirakı vergi dərəcələrinin, vergi güzəştlərinin, vergi bazasının və bir sıra digər vergi alətlərinin tətbiqi ilə təmin

edilir. Bu halda Dövlət vergi alətlərinin birbaşa və dolayı olan metodlarından istifadə edir. Vergilərdən tam və ya qismən azadolmanın nümunələri vergi güzəştlərindən hökumətin birbaşa tənzimləmə və stimullaşdırmaya təsir göstərməsinin tipik nümunəsi kimi istifadə etməklə göstərmək olar. Ayrı-ayrı vergi növləri üzrə vergi güzəştləri dövlət tərəfindən yeni sektorların və ya biznes növlərinin inkişafı, eləcə də ölkənin regionlarında investisiyaların stimullaşdırılması üçün istifadə olunur. (Musayev A.F. 2012: 56).

Bir çox hallarda vəzifə vasitəsilə dövlət gəlirlərinin idarə edilməsi strategiyası güzəştlər dərəcələrinin və xərclərin köməyinə əsaslanır. Gəlirlərin yönəldilməsi üzrə dövlət mexanizminin icrasının əsas üsulları qoyuluşların dərəcəsidir. Dövlət yanaşmasından istifadə zamanı xərclərin dərəcəsinin prinsiplial məsələsi ondan ibarətdir ki, o, müxtəlif növ rüsumlardan - müvafiq, dinamik və tərs rüsum dərəcələrindən istifadə edir. Onların köməyi ilə müxtəlif kateqoriyalı vətəndaşların əməyinin ödənilməsinin formalaşdırılması həyata keçirilir. Daxil edilmiş rüsumlar sistemi ödənişlərin hesablanması dərəcələrinə ziyan vurmaq üçün kifayət qədər çevikdir ki, bu da illik xərcləmə qərarlarını qəbul etməklə, ölkədə cari maliyyə konyunkturasına uyğun olaraq xərclərin səmərəli mexanizmini istiqamətləndirməyə imkan verir.

Vergi bazasının formalaşdırılması da Dövlət vergi strategiyasının əsas vasitəsi kimi nəzərdən keçirilir. Müxtəlif kateqoriyalı vətəndaşların dövlət qarşısında sərfiyyat öhdəliklərinin genişləndirilməsi və azaldılması bu göstəricidən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu, beləliklə, əlavə həvəsləndirici güc və ya əksinə edir maliyyə inkişafı üçün məhdudiyyət, müəssisə müəssisələrin nəsil və istifadə genişləndirilməsi, fərdi.

Xidməti Strategiyanın icrası zamanı xərclərin dövlət tənzimlənməsi, planlaşdırılması və nəzarəti Qanunun normaları ilə bərpa edilir. Pul müdafiəsi ilə qiymətləndirmə mexanizmi xərclərin strukturu vasitəsilə aktivlərlə bağlı pul vəsaitlərinin toplanmasını nəzərdə tutur. Vergi siyasətinin əsas istiqamətləri və vəzifələri pul-kredit şərtlərindən asılıdır. Vəzifələrin və tapşırıqların həlli

nəticəsində dövlət onlardan istifadə üsullarını yaradır. Dövlətin növbətçi yanaşması mühüm normativ aktların qəbulu vasitəsilə həyata keçirilir (Musayev A.F. 2012: 97).

Respublikada həyata keçirilə bilən vergi siyasəti vergi bazasının genişləndirilməsinə, vergi dərəcələrinin azaldılması və həmçinin vergi güzəştlərinin azaldılması hesabına iqtisadiyyata investisiyaların stimullaşdırılmasına, kiçik və orta Biznes üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına, vergi yükünün hüquqi şəxslərlə qeyri-rezident fərdi vergi ödəyiciləri arasında uyğunlaşdırılmasına və son nəticədə mövcud iqtisadi potensialı artırmağa və əhalinin rifah halını yaxşılaşdırmağa yönəlmişdir.

Vergi siyasətinin səmərəliliyi əsasən dövlətin prinsiplərindən asılıdır. Respublikamızda vergi siyasəti aşağıdakı kimi prinsiplər nəzərə alınmaqla həyata keçirilə bilər (Musayev A.F. 2012: 56):

- Daha sonra vergi ödəyicilərinin fəaliyyəti və hüquqlarının maksimal müdafiəsi üçün daha əlverişli şəraitin yaradılması;
- vergi inzibatçılığı orqanlarının fəaliyyətini digər dövlət orqanlarının fəaliyyəti ilə əlaqələndirmək;
- Vergi xidməti işçilərinin fəaliyyəti üçün əlverişli olan şəraitin yaradılması, onların sosial təminatının təşkili;
- Milli və mənəvi dəyərləri əks etdirmək üçün inkişaf etmiş ölkələrin özünü doğrultmuş vergitutma sistemindən istifadə;
- Sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətini stimullaşdıran mütərəqqi vergi sisteminin formalaşdırılması.

Ölkədə vergi islahatlarının əsas məqsədi yeni istehsal və əmlak münasibətləri şəraitində iqtisadiyyatın bütün sektorlarının potensialının səmərəliliyinin artırılması, onların dinamik inkişafının təmin edilməsi, habelə bütövlükdə sosial-iqtisadi inkişaf üçün şəraitin yaradılmasıdır.

Ölkəmizin vergi qanunvericiliyində bu yaxınlarda baş vermiş dəyişikliklər dövlətimizin vergi siyasətini makroiqtisadi inkişafı stimullaşdıran iqtisadi alətə çevirmişdir ki, bu da vergi ödəyiciləri ilə vergi müfəttişləri arasında qarşılıqlı münasibətlərin qurulmasına gətirib çıxarmışdır. Eyni zamanda, vergi nəzarətinin

təkmilləşdirilməsi hesabına vergilərin vaxtında və tam büdcəsini təmin etmək üçün vergi inzibatçılığının idarəetmə strukturlarında adekvat islahatlar aparmaq lazımdır. Hazırda ölkəmiz Mülki vergi sistemini beynəlxalq standartlara uyğun qurur. Bu sahədə ölkələrin təcrübəsinin təhlili və öyrənilməsi, mövcud vergi sistemlərinin müqayisəsi bizə imkan verdi ki, ölkədə həyata keçirilən islahatları daha doğru qiymətləndirək. Ölkəmizdə vergi islahatının əsas istiqamətlərindən biri xarici investorların əlverişli vergi mühitinin yaradılmasına cəlb olunmasıdır. Bu məsələ ilə bağlı Azərbaycan Respublikası bir sıra beynəlxalq sazişlər imzalamışdır.

Bu razılaşmalar əsasən investisiyaların stimullaşdırılmasına və təmin edilməsinə, ödəniş və əmlak rüsumları üzrə ikiqat vergitutmadan azad edilməsinə, nəqliyyat və kredit razılaşmalarına şamil edilir. Bundan başqa,, karbohidrogen sahəsində fəaliyyət göstərən uzaq təşkilatlar üçün müvafiq anlayışlarla nəzarət edilən qiymətləndirmə Məcəlləsinin müxtəlif əlaqələndirici mərkəzləri ilə vergi yığım komponentinin Azərbaycan Respublikasının regionunda əşyaların mənimsənilməsi ilə bağlı üst-üstə düşmələr əsasında ölkə iqtisadiyyatında xarici maraqların inkişafını aktivləşdirir və zəngin neftin təbliğini sürətləndirir və bu tədbirlərin hər biri uzaq vətəndaşların sayını son vaxtlar genişləndirərək xarici spekulyasiyaların tərəqqisinin nəzərəcarpacaq dərəcədə artmasına səbəb olmuşdur iqtisadiyyata.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda iqtisadi siyasətin ayrılmaz hissəsi olan vergi islahatları beynəlxalq təcrübəni nəzərə almaqla aşağıdakı fundamental prinsiplərə əsaslanmalıdır (Məmmədov. F.Ə. 2015: 101) :

1. Ümumi praktiklik (pul-kredit bazasının yaxşılaşdırılmasına və qiymətləndirmə sisteminin kvalifikasiyasına onun ümumi təsiri haqqında diskurs);
2. Sadəlik (Eid-də bürokratik gecikmələrin dayandırılması və vəzifələrin yığılması, mühasibat tərəfindən yaradılan fəaliyyət sahələrində müxtəlif detallaşdırma növlərinin sayının azaldılması və stressin azaldılması);
3. Maliyyə performans (haqları toplanması ilə müəyyən dövlət və vətəndaşların xərcləri, adətən vəzifə daxil olan dəqiq deyil);

4. Vergiləri ödəməkdən yayınma istəklərinə qarşı çıxılması. (bu qiymətləndirmənin hissə-hissə ödənilməsindən yayınmanın qarşısını almaq üçün bu və ya digər yığım prinsiplərindən, onun toplanması prinsiplərindən, daha sonra isə bütövlükdə iqtisadiyyat və cəmiyyətdən istifadə etməyə hazır olması və əhəmiyyətli normativ hüquqi strukturdan istifadə edilməsi);

5. Universallıq (xərclərin dərəcələrinin və əmək haqqının paylanması standartlarının ən ekstremal universallığını təmin etmək, vətəndaşların, hissələrin və təlimlərin növlərinin müxtəlif təsnifatlarının vergi yığımına qarşı mübarizə üsullarının layiqli müxtəlifliyini təmin etmək);

6. Sosial sərfəli tapşırıqların təkmilləşdirilməsinin stimullaşdırılması və destruktiv tapşırıqların qarşısının alınması (xərclərin uğurlu strukturunun yaradılması və pul hərəkətinin və müəssisənin yaranmasının genişləndirilməsi vasitəsilə cəmiyyətin qarşısında duran problemlərin həllinin təminatlaşdırılması, bioloji layihələrdən istifadə, Torpaq və dünyanın rifahı və fəaliyyəti üçün risk yaradan tapşırıqların qarşısının alınması);

7. Vətəndaşların maliyyə limitinin və əmək haqqının inflyasiyadan qorunması (pul təminatı mükafatlarının sistem daxilində genişləndirilməsi, vətəndaşların hüquqlarının ən ekstremal sığortasını təmin edən vergi tutulan bazanın azaldılması amili nəzərə alınmaqla).

Vergi siyasətinin optimal həyata keçirilməsi metodları dövlətin nail olmağa çalışdığı məqsədlərdən asılı olur. İqtisadiyyatın bazar prinsiplərinə uyğunlaşdığı müasir şəraitdə:

- Vergi ödəyicisinin vergi yükünün dəyişdirilməsi;
- substitution vergitutma metod və formalarından biri əvəz;
- Bu və ya həmçinin digər vergilərin həcmində dəyişdirilməsi;
- vergi güzəştlərinin daxil edilə bilməsi və ya ləğv edilməsi;
- Application belə diferensial vergi dərəcələri və tətbiqi.

İstənilən dövlətin vergi siyasətinin məqsədləri bir sıra da mühüm amillərin təsiri altında formalaşır. Bu amillərin ən mühümü ölkənin sosial-iqtisadi vəziyyəti, cəmiyyətdə sosial-siyasi qüvvələrin yerləşə bilməsidir. Bazar iqtisadiyyatı

ölkələrində iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dövlətlərdə vergi siyasəti aşağıdakı məqsədlərə nail ola bilmək zərurətindən reallığa çevrilir:

- İqtisadiyyat sahəsində tənzimlənməsində dövlət əməkdaşlığı;
- Maliyyə və sosial Strategiyanın həyata keçirilməsi üçün əsas pul vəsaitləri ilə bütün intensivliyi ölçülərinin təşkili;
- dövlətin gəlirli yanaşmasının təmin edilməsi.

Siz vətəndaşların fərdi siniflər, fərdi sahələri və yerlərdə qiymətləndirilməsi dərəcələri tanınması ilə görkəmli nəticələr əldə edə bilərsiniz. Bundan başqa, mövcud vəzifələrin icrası strategiyasının həyata keçirilməsi qiymətləndirmələrin struktur və təşəbbüs hərəkət növlərindən asılı olaraq qərarda göstərildiyi kimi bölünməsi üçün müxtəlif və Dəyişkən əsaslar yaratmağa imkan verir. Vergi ödəyicilərinə bəzi və ya bütün vergi güzəştləri verməklə, Dövlət vergi tənzimləyicilərinin müxtəlif iqtisadi proseslərə təsirini göstərəcəkdir. İstənilən dövlətdə vergi güzəştlərinin verilməsi formaları və metodları daim dəyişir.

1.2. Vergilərin növləri və təsnifləşdirilməsi

Bizim dövrümüzdə vergi sistemi daha çevikdir. Beləliklə, dövlət tənzimlənməsi orqanları vergi qanunvericiliyinin əsaslarının və strukturunun qorunub saxlanması hesabına vergi yükünü müvəqqəti azaldır və hətta dövlətin iqtisadi strategiyasını reallaşdıran təşkilatı üçün vergiləri söndürürlər.

Vergilər iki kateqoriyaya bölünür: 1) dolayı (birbaşa) vergilər; 2) dolayı vergilər. Dolayı vergilər vətəndaşların gəlir və əmlakından, korporasiyalardan (şirkətlərdən), həmçinin sosial vergilərdən (məsələn, sosial sığortaya ayırmalar), torpaq vergisindən və sair gəlirlərdən ibarətdir. bu tətbiq edilir. Onlar konkret fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən tutulur və buna görə də azadlıqlar (birbaşa vergilər) adlanır. Dolayı vergilər əlavə dəyər vergisi, aksizlər, Daşınmaz əmlak vergiləri və Qiymətli kağızlar və digər vergilər daxildir. misal çəkmək olar.

Büdcənin qazanlarından biri də vətəndaşların gəlirləri və onların əmlakından alınan vergilərdir. Bu verginin obyektı vətəndaşların gəlir

mənbələrindən asılı olmayaraq gəlirlərindən (əmək haqqı, sahibkarlıq gəliri, faizlər, dividendlər, icarə haqqı, Penya və s.) asılı olmayaraq fiziki şəxslərin gəlirləridir.). Bu Vergilər mütərəqqi vergi dərəcələri vasitəsilə dəstəklənir. Başqa sözlə, əvvəlcə vergi tutulmayan ən az məbləğ təyin edilir. Sonra gəlir qalan məbləğdən daha orta dərəcə ilə və ya bu məbləğin müxtəlif hissələrə bölünməsi yolu ilə daha mütərəqqi dərəcə ilə çıxılır (Musayev A.F. 2012: 116).

Dövlət büdcəsinin gəlirləri əsasən müxtəlif mülkiyyət formalarına məxsus müəssisələrin mənfəət vergiləri əsasında formalaşır. Vahid vergi siyasətinə əsaslanan bu bölgü mexanizmi müəssisələrin mənfəətinin müəyyən hissəsinin vergi foemasında dövlət büdcəsinə istiqamətlənməsini planlaşdırır. Gəlir vergisi hüquqi şəxs statusuna malik korporasiyalar (şirkətlər, müəssisələr) tərəfindən ödənilir. Lakin bəzi kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün istisnalar nəzərdə tutan Torpaq vergiləri də mövcuddur. Bu vergi torpaq sahiblərinin yaxud da istismarçıların iqtisadi fəaliyyətindən asılı olmayaraq hər il daimi əsasda hesablanır. Vergitutma obyektini fiziki şəxslərə və müəssisələrə məxsus olan torpaq sahəsidir.

Büdcə gəlirlərində sosial sığortaya ayırmaların rolu artır. Sosial sığorta haqqı ödənilir həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər. Bununla əlaqədar olaraq, Şəxsi sığorta ilə sosial sığorta arasında fərq qoyulmalıdır. Birincisi, bu, tikintisi, mülkiyyət və s. icbari və ya könüllü sığortası. Sonuncu, əmək haqqından çıxılan və istehsal xərclərinə daxil edilən və ya işçilərin əmək haqqından çıxılan məbləğlərin (məsələn, pensiya fonduna hesablamalar) daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Sosial sığorta ödənişləri nəzərdə tutulub, büdcədən kənar xüsusi fondlara daxil edilir və pensiya və müavinətlərin ödənilməsinə xərclənir.

Birbaşa olmayan vergilərin formalarından biri aksizlərdir. Aksiz bəzi xidmət və satış tariflərinə malların əlavə edilməsi kimi müəyyən edilir. Bu vergi ödəyiciləri istehlakçıdırlar.

Sözün dar mənasında, kütləvi istehlak mallarının qiymətlərinə, bir qayda olaraq, yalnız məhdud sayda mallar əlavə edilir. Daha geniş mənada iki növ dolaylı vergi-satış vergisi və əlavə dəyər vergisi daxildir.

XVII-XIX əsrlərdə əmtəə-pul münasibətlərinin genişlənməsi nəticəsində əsas vergi növləri Avropanın əksər aparıcı ölkələrində dövlət gəlirlərinin əsas mənbələrindən birinə çevrilir. Otmazka hazırda geniş mənada başa düşülür-bu, inkişaf etmiş ölkələrdə bütün vergi daxilolmalarının 1/4-dür (Musayev A.F. 2012: 519).

Aksizlərin cəlb edilməsi üsuluna görə iki kateqoriyaya ayrılır:

- 1) fərdi (eksklüziv) aksizlər;
- 2) Universal aksizlər.

Kapitalizmin inkişafının erkən dövrlərində fərdi aksizlər geniş yayılmışdır. Bu, ilk növbədə duz, şəkər, kibrit, tütün və spirtli içkilərin qiymətlərinə daxildir. İmperialist dövrdə aksiz tətbiq olunan malların siyahısı genişləndirilib və avtomobillərin, Dülgərlərin və ətriyyat məhsullarının qiymətinə daxil edilib. Son illər bu vergiyə benzin, qaz, qaz, həmçinin telefon rabitəsi xidmətləri, yüklərin ekspedisiyası, avia-və dəmir yolu biletləri də əlavə olunur. Hazırda Almaniyada 600-dən çox Seçki aksizi, Yaponiyada 20-dən çox Seçki aksizi fəaliyyət göstərir.

2-ci Dünya müharibəsindən bir müddət keçdikdən sonra tərəqqi etmiş dövlətlərin əksəriyyətində universal aksiz və ya vergi dərəcəsi-müəssisələrin ümumi gəlirindən əldə edilən faiz vergisi istisna təşkil edir. Hazırda dövrüyyə vergisi tətbiq olunur, demək olar ki, iki ölkədə - ABŞ və Kanadada. Gəlir vergisi nəticədə istehlakçılar tərəfindən pərakəndə qiymətlərlə ödənilir. XX əsrin 60-cı illərində Qərbi Avropa ölkələrində mövcud vergilərin əvəzinə universal aksiz vergisi-əlavə dəyər vergisi tətbiq edilib.

Bu vergi növünün əməliyyat vergisindən fərqi ondan ibarətdir ki, o, ümumi istehsal və satış zəncirinin hər sonrakı mərhələsində malların ümumi dəyərindən deyil, əlavə dəyərdən hesablanır. Başqa sözlə, vergi ödəyicilərinin istehsalından sonra qazandıqları pulun məbləği pul məbləği və əlavə dəyərlə müəyyən edilir ki, bu da ticarətçilərdən Xammal, Yarımfabrikatlar və xidmətlər arasındakı fərq kimi hesablanır.

Əlavə dəyər vergisi təcrübədə aşağıdakı kimi hesablanır. Sabit dərəcə ilə satılan malların ümumi məbləği xammal, yanacaq, yarımfabrikat və xidmətlərin dəyəri üzrə hesablanmış vergi məbləğindən asılı olaraq hesablanır.

Əlavə dəyər vergisi adətən ay ərzində yalnız bir dəfə qarşılır və vergi səviyyəsi 8-dan 20% - ə qədərdir. Almaniya və Böyük Britaniyada vergi dərəcələri fəaliyyət göstərir, bütün sənaye və xidmətlər. Əlavə dəyər vergisi əsasən istehlakçılar tərəfindən pərakəndə qiymətlərlə ödənilir.

Əlavə dəyər vergisi müəssisələrin xarici iqtisadi fəaliyyətini tənzimləmək üçün səmərəli istifadə olunur. Bir çox ölkələrdə ixrac olunan məhsulların qiymətlərinə əlavə edilmiş ƏDV xarici şirkətlərə stimullaşdırılması üçün qaytarılacaq.

Ölkəmizdə araq və konyak içkiləri, şampan şərabı, pivə, nərə balığı və qızıl kürü, təbii xəz və onun məmulatları, ev kondisionerləri, xalçalar və xalça məmulatları, kiçik avtomobillər, müxtəlif növ siqaretlər və sair vardır. istisna müəyyən edilmişdir.

Digər vergi növləri də mövcuddur (mülkiyyət, torpaq, mədən, ev təsərrüfatı). Əmlak vergisinin əsas istiqaməti fiziki və hüquqi şəxslərin əmlakı, avtonəqliyyat, su və hava nəqliyyatı, yol vergisi obyektləri, ölkə ərazisinə daxil olan xarici dövlətlərin nəqliyyat vasitələri, faydalı qazıntıların hasilatı obyektinə isə Yer səthindən hasil edilən faydalı qazıntılardır.

Daxili Vergilər (bələdiyyə vergiləri) - bələdiyyələrin qərarlarından alınan və onların ərazilərində ödənilən vergilər. Bələdiyyələr öz ərazilərində yerli vergi güzəştləri təklif edə və müəyyən dərəcələrlə vergi dərəcələrini dəyişə bilirlər.

Vergilərin bir hissəsi müəyyən qaydalar üzrə mərkəzləşdirilib, bir hissəsi isə yerli büdcəyə daxil edilib (Musayev A.F. 2012: 89). Məsələn, aksizlər yerli büdcəyə tam daxil edilir, korporasiyalar (şirkətlər) tərəfindən alınan Vergilər isə mərkəzi və yerli büdcələr arasında bölüşdürülür. Yerli büdcə lazım olduğu kimi mərkəzi büdcədən subsidiyalar alır.

İnkişaf etmiş ölkələrdə büdcə gəlirlərinin 40% - ni özəl gəlirlər, 10% - ni korporativ gəlir vergisi, 30% - ni sosial Vergilər, 10% - ni əlavə vergilər, 5% - ni Gömrük, 5% - ni digər vergilər və vergi daxilolmaları təşkil edir.

İstehlakçılar birbaşa vergiləri çıxı bilməzlər. Torpaq vergilərini və digər daşınmaz əmlak vergilərini ödəmək çətin deyil. Çünki bu Vergilər icarə haqqı və icarə haqqını, eləcə də kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərini əhatə edir.

Dolayı vergilər malların və xidmətlərin məhsuldarlığından asılı olaraq son istifadəçilərə daxil ola bilər. Belə ki, tələb aşağı olduqda, siz istehlak Vergi ən çıxı bilər. Yüksək tələbat səbəbindən dolayı vergilərin artması yüksək dərəcə və Manevr zamanı xalis mənfəətin azalmasına gətirib çıxaracaq. Bu da öz növbəsində paytaxtda kapital qoyuluşlarının və digər tədbirlərin azalmasına səbəb olur. Vergilərin hamısı dövlətin qanunları ilə tənzimlənir.

1.3. Birbaşa vergilər və onların inkişaf meylləri

Bilavasitə vergilər dövlət xəzinəsinin qazanclarının ən başlıca hissəsi idi. Aşağıdakı vergilər birbaşa vergilərlə əlaqəli idi:

- Əmlak vergisi:
- torpaq vergisi;
- vergilər daşınmaz əmlak şəhərlərində və digər yerlərdə.
- Sənaye və ticarətdən idxal vergiləri:
- Sənaye və ticarət əməliyyatı ilə məşğulluq hüququ;
- Sənaye və ticarət təşkilatlarından məxsusi vergilər;
- Sənaye və ticarətdən xüsusi ödənişlər
- Kapital vergilər və ödənişlər:
- gəlir copitolinoline gəlir vergisi;
- cari hesabları ilə Vergilər.
- Şəxsi vergilər Şəxsi vergilər:
- poçt (xeyetbaşı) vergi;

– naturanın ödənilməməsi şəklində əldə edilmiş vergi müqabilində hərbi müsəlmanlar tərəfindən öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi.

Zaqafkaziya dövlət torpaq vergisi güzəştli torpaq sahələrindən başqa bütün torpaq sahələrində tutulurdu. Dövlət torpaq vergisinin ümumi məbləğini Maliyyə Nazirliyi üçün ayrı-ayrılıqda hər bir vilayətə daxil edib. Vergi məbləği uyğun torpaq və meşə zonasında hər bir ölüm üçün müəyyən edilmişdir. Maliyyə Nazirliyinin vasitəsilə təsdiqlənmiş vergi dəyəri quberniya əyalətinin Zemski Məcəlləsinə yönəldilmişdir və hər bir qəzanın torpaqlarının gəlirlilik səviyyəsinə uyğun olaraq paylanmışdır. Torpaq qəza idarələri Xəzinədarlıq şöbələrinin hər bir torpaq yiyəsinin ilbəil noyabrın 1-ni keçməmək şərti ilə nə qədər vergi ödəməli olduğu barədə siyahı təqdim ediblər. Əgər bu təqdimat noyabrın 1-dən gec idisə, əvvəlki ildəki kimi vergi tutulurdu.

İlin birinci yarısı üçün-yanvarın 1 - dən iyunun 30-dək, ilin ikinci yarısı üçün-iyulun 1-dən dekabrın 31-dək.

Göstərilən müddətdə vergi ödəməkdən yayınmağa görə cərimə tətbiq edilib. Hər gecikdirilmiş ay üçün ödənilməmiş məbləğin 1% - i məbləğində dəbbə pulu hesablanır. Əmanətin hesablanması asanlaşdırmaq üçün 50 qəpik və 1 rubldan yuxarı məbləğ alınır və hesaba 50 qəpikdən az məbləğ çıxılır.

Əgər ödənilməmiş məbləğ 1 il 6 ay ərzində alınmayıbsa, Xəzinədarlıq Palatasının göstərişi ilə bu əmlakı açıq hərracda sata bilərdim.

Xüsusi vəziyyətlərdə Daxili İşlər Nazirliyinin razılığı ilə qarşılanmış məbləği ləğv edə bilər. Ancaq bu müddət 5 ildən çox olmamalıdır. Ayrı-ayrı vergi güzəştlərinin ümumi fəaliyyət müddəti isə 10 ildən çox olmamalıdır.

Maliyyə Nazirliyi Daxili İşlər Nazirliyi ilə razılaşa bilər ki, gözlənilməz hallarda torpaq vergisi üzrə möhlət verilməsi 3000 rubldan 5 il müddətinə keçməyəcək (www.fin.gov.az). Vergitutma obyektinə olan daşınmaz əmlak gəldikdə isə, şəhər və kənd yerlərində yerləşən daşınmaz əmlak (həyətyanı və tikililəri, fabrikləri, zavodları, hamamları, anbarları, istixanaları, müxtəlif tikililəri və s.olan yaşayış massivləri) hesab olunur.

FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA BİRBAŞA VERGİLƏRİN TƏTBİQİ VƏ BÜDCƏ GƏLİRLƏRİNİN FORMALAŞMASINDA ONLARIN ROLU

2.1. Mənfəət və gəlir vergilərinin hesablanması və ödənilməsi

Məlum olduğu kimi, mənfəət müəssisənin fəaliyyətinin əsas göstəricilərindən biridir. Və şirkətin məqsədi bu miqdarda mənfəəti maksimuma çatdırmaqdır. Mənfəət vergisi birbaşa vergilərlə bağlıdır və büdcəyə vergi daxilolmalarının əhəmiyyətli bir hissəsini təşkil edir. Müəssisənin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin son nəticəsi mənfəət vergisinin məbləğini müəyyən edir.

Məsələ burasındadır ki, dövr ərzində mənfəət vergitutma zamanı vergi tənzimlənməsinin və müxtəlif büdcələrin formalaşdırılmasının əsas alətlərindən biridir. Dövlət təşkilatların və müəssisələrin mənfəət vergisi vasitəsilə iqtisadiyyatın inkişafına aktiv təsir göstərir. Mənfəət vergisinin məbləğinin vergi ödəyicisinin xalis gəlir məbləğindən birbaşa asılılığı vergi dərəcələrinin tənzimlənməsi, güzəştlərin verilməsi və ya ləğv edilməsi yolu ilə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə investisiyaları fəal formalaşdırmağa və ya məhdudlaşdırmağa imkan verir.

Kiçik və orta biznesin (MHBS) inkişafında bu vergi növü dövlət üçün mühüm vergi maliyyə alətidir. Xarici kapitalın, investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsi də çox böyük rol oynayır. Hazırda Kos-ın inkişafına bir çox ölkələrin vergi qanunvericiliyində yeni fəaliyyətə başlayan KOM-lara gəlir vergisini ödəməkdən tam və ya qismən azad edilməsi əhəmiyyətli təsir göstərir.

Gəlir vergisinin ödəyicisi kimdir? Mənfəət vergisinin ödəyiciləri Azərbaycan Respublikasının rezident və qeyri-rezident müəssisələridir. Fiziki şəxs olmayan hər hansı xarici şəxs, əgər o, birgə müəssisə olmadığını sübuta yetirməsə, gəlir vergisinin ödəyicisi sayılır. Azərbaycan Respublikasının qərarına əsasən, sərbəst paritet, leqal maddələrin cari və ya müxtəlif uçotu əsasında yaradılmış filiallar, baza bölmələri və ya digər ayrıca bölmələr hər il qiymətləndirmənin vətəndaşı deyildir.

Xarici hüquqi şəxsin Azərbaycan Respublikasında daimi nümayəndəliyi yoxdur. BB-nin rezident hüquqi şəxsi fiziki şəxslə birgə sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında şifahi saziş bağlayıb. 120,000-ci ildə 20H6

İllik vergitutma obyektini? Vergi toplama obyektini işğalçı müəssisə üçün həm Azərbaycan Respublikasında, həm də xaricdə müxtəlif xalqların mənfəətidir. Qeyri-rezidentlərin fəaliyyətində yalnız Azərbaycan Respublikasındakı mənbələrdən əldə edilən mənfəətə vergi toplama obyektini kimi baxılır. İşğalçının Azərbaycan Respublikasındakı daimi nümayəndəliyinin fəaliyyətindən əldə edilən faydalar tükənib. Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən müəssisənin əcnəbi bu hərəkətdən faydalanmaq üçün normativ öhdəliyi dəyişməz sözlərlə, yəni Azərbaycan mənbəyindən uzunmüddətli öhdəlik ilə eyniləşdirilmiş xərclər çıxıldıqdan sonra qalan məbləğlə yerinə yetirir. Uzunmüddətli sözlə yeri olmayan qeyri-rezidentin xərcləri çıxılanadək, birbaşa hissə-hissə mənbədə yüklənmişdir. Bu ödənişlə bağlı xərclər rezident müəssisəsinin Azərbaycan Respublikasındakı daimi nümayəndəliyi ilə bağlı olmayan torpağın verildiyi andan bir il ərzində qeyri-rezidentin ümumi əmək haqqından çıxıldıqdan sonra tükənir.

Vergi dərəcəsi nə qədərdir? Müəssisənin mənfəəti 20 faiz həcmində vergiyə cəlb edilir. Qeyri-rezident hüquqi şəxslər isə daimi nümayəndəliyin fəaliyyəti ilə bağlı olmayan, lakin aşağıdakı dərəcələrlə cəlb edilən Azərbaycan mənbəyindən (ƏDV və aksizlər çıxılmaqla) əldə edilmiş məcmu gəlirə malikdirlər:

– rezident tərəfindən ödənilən dividend müəssisə tərəfindən ödənilən dividend,%;

– rezident banklara, icarəçilərə və ya qeyri-rezident banklara, qeyri-rezidentin Azərbaycan Respublikasındakı daimi nümayəndəliyinə verilən mükafat, rezident müəssisə və ya qeyri-rezident tərəfindən ödənilən mükafat və ya həmin nümayəndənin xeyrinə ödənilən mükafat da daxil olmaqla, bu agentin mənafeyi üçün ödənilən mükafat və ya rezident müəssisənin və ya qeyri-rezidentin daimi nümayəndəliyi olan bu nümayəndənin xeyrinə ödənilən mükafat da%;

– adamları - 4 müəssisəsinin sığorta müqaviləsi və ya təkrarsığorta risklərinə uyğun olaraq təkrarsığorta%;

– Rezident müəssisəsinin beynəlxalq nəqliyyat administrasiyaları üçün və ya Azərbaycan Respublikası ilə müxtəlif dövlətlər arasında qlobal nəqliyyat faydaları üçün hissə-hissə ödənilməsi-6%;

– haqq və royalti-14% icarə haqqı;

– pul uduşları (mükafatlar) şəklində iştirak etməklə əlaqədar oyunlar, lotereyalar, eləcə də digər müsabiqələr və müsabiqələr üzrə mərcələr ödənilmiş məbləğdən (qoyulmuş puldan) - 10%;

– qeyri-rezidentlərin və qeyri-rezidentlərin uzun müddətli təsviri ilə hər il vergi yığımında (kreditləşmədə) Azərbaycan Respublikasının lideri tərəfindən müəyyən edilən qiymətləndirilən maddələrə birbaşa və ya dolaylı ödənişlərin qısa xülasəsi-10%;

– işlərin görülməsindən, xidmətlərin göstərilməsindən, eləcə də Azərbaycandan gələn digər gəlir mənbələrindən alınan digər gəlirlər 10% təşkil edir%;

– icarəçi müəssisənin iş mühitindən ödənilən əmək haqqı üçün aylıq şəxsi xərclərin dərəcələri üzrə ödəniş. Əcnəbinin daimi nümayəndəliyinin illik xərclərinə baxmayaraq, onlar daimi nümayəndəliyin xalis mənfəətindən hissə-hissə əcnəbiyə keçirilmiş hər hansı məbləğin 10 faizi miqdarında ödənilir.

Mənfəət vergisi üzrə ayırmalar və güzəştlər daxildir:

– sahibkarlıqdan qazanılanlar istisna olmaqla, xeyriyyə təşkilatlarının gəlirləri;

– qeyri-kommersiya təşkilatlarına əvəzsiz köçürmələr, üzvlük haqları və ianələr;

– gəlirlər, beynəlxalq, ümumdünya və ölkələr arasındakı birliklərin gəlirləri-sahibkarlıq əməliyyatlarından;

– gəlirləri dövlət hakimiyyəti təşkilatlarının, büdcə müəssisələrinin və milli özünüidarəetmə təşkilatının);

– Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının, onun strukturlarının Bazarlarına Nəzarət Palatası, Azərbaycan dövlət səhiyyə müəssisəsi və Azərbaycan

Respublikası Dövlət Neft Fondunun adından yaradılmış İcbari Tibbi Sığorta Dövlət Agentliyi" nin gəlirləri;

– sığorta ödənişi qəbul);

– əlillərin təlimi üçün yaradılmış özəl təhsil müəssisələrinin gəlirləri sahibkarlıq fəaliyyəti üçün;

– Vergi borclarının dövlət büdcəsindən silinməsindən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq əldə edilən gəlirlər

– Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən hüquqi şəxsin qərarı ilə müəyyən edilmiş hallarda onun qərarı ilə və onun tam mülkiyyətində olan rezident törəmə müəssisələrindən birinin balansına verilmiş aktivlərin dəyəri, habelə respublika prezidentinin qərarı ilə başqa şəxsin hesabına göndərilmiş mühüm alətlərin miqdarı;

– Neft-qaz ehtiyatlarının kəşfiyyatı və pay bölgüsü üzrə əməliyyatlar, ixrac boru kəmərləri, bu sazişlərdə Azərbaycan Respublikasını hər hansı şəkildə təmsil edən başqa razılaşmalara müvafiq şəkildə, baçlıca vəsaitlər, daşınar əmlak və digər aktivlər;

– Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və ya Azərbaycan Respublikası operatorunun və ya Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə yaradılmış sənaye və texnoparkların idarəedici təşkilatının mənfəətinin bir hissəsi bu parkların quruluşunun inşasında və saxlanmasına, habelə bu parklarda qeydə alınmış hüquqi şəxslərin gəliri kimi yönəldilmişdir;

– sağlamlıq imkanları məhdud ictimai təşkilatlara və ya sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşına çatmamış şəxslərə məxsus istehsal müəssisələrinin ümumi işçilərinin və ya sağlamlıq prinsipləri məhdud insanların ümumi sayının 50% - dən az olmayan mənfəət vergisi dərəcəsi 50% azaldılır , orta aylıq işçilərin imtiyazları hüququ müəyyən edilərkən sağlamlıq imkanları məhdud və ya sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşına çatmamış şəxslərin siyahısına daxil edilmir., onlar natamam iş günü, podratçı və digər mülki-hüquqi xarakterli müqavilələr üzrə fəaliyyət göstərirlər;

– Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olan hüquqi şəxslərin gəlirləri (o cümlədən sənaye üsulu ilə) yalnız bu fəaliyyətdən 01.01.2019 tarixinədək;

– 01.01.2014-cü il tarixindən 10 ilə qədər uşaq bağçalarından, uşaq bağçalarından, xüsusi uşaq bağçalarından və uşaq evlərindən gəlirlər bu fəaliyyətdən əldə edilir;

– Haqq dövlət ehtiyacları üçün torpaq sahələrinin alınması haqqında Azərbaycan Respublikasının qərarına uyğun olaraq ödəniləcəkdir;

– Hüquqi şəxsin investisiyaların təşviqi sənədindən əldə etdiyi mənfəətin 50% - i 7 il ərzində investisiyaların təşviqi sənədinin alındığı tarixdən etibarən.

Gəlirin əldə edilməsi ilə bağlı xərclər dedikdə: gəlirdən çıxılmayan xərclər və qanunla nəzərdə tutulmuş məcburi ödənişlər istisna olmaqla, gəlir əldə edilməsi ilə bağlı bütün xərclər istisna edilir.

Gəlirdən çıxılmayan xərclərə gəldikdə isə:

Mənfəətdən ayırmalar. Gəlirlərdən aşağıdakı xərclərin silinməsinə yol verilmir:

– vəsaitlərin alınması və tikintisi üçün əsas xərclər və digər kapital xərcləri;

– qeyri-kommersiya fəaliyyəti ilə bağlı xərclər;

– Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilmiş hədudlarda əyləncə və qidalanma xərcləri (müalicə-profilaktik yemək, süd və digər bərabər ərzaq və avadanlıq xərcləri, habelə dəniz nəqliyyatı ilə gəmiyə ödənilən yemək məsrəflərini çıxmaqla) ;

– işçilərin xeyrinə əmlak sığortası, eləcə də xarici sığorta birlikləri ilə razılaşdırılmış sazişlər üzrə həyatın sığortası;

– fərdi istehlak və əmək haqqı ilə bağlı ayrı-ayrı xərclər; vergi məəcəlləsi və digər qanunlarla müəyyən edilmiş Qaydaya uyğun olaraq gəlir vergilərinin ödənilməsi, büdcə təsdiqi və İdarəetmə cəzaları (ödəniş yaşı ilə müəyyən edilən ümumi hüquq müqavilələri üzrə təqdim edilmə, vaxtında ödənilməmə (cərimələr, təqaüdlər). Azərbaycan Respublikasının və ya digər dövlətlərin ərazisində təxirə

salınmış ziyanın ödənilməsi) və Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə müəyyən edilmiş faktiki ezamiyyə xərclərini aşsın bilməz. Kassa aparatının çəkinə və ya malların alınması ilə bağlı xərclərin ödənilməsini təsdiq edən sənədə baxılır.

Gəlirdən ayırmalar. Sahibkarlıq fəaliyyəti yalnız bu cür fəaliyyət çərçivəsində həyata keçirilirsə, uyğun şəkildə əylənmə və sosial xərclərdən gəlirlər istisna edilir.

- əmək haqqı kartlarının əldə edilməsi dəyəri;

- qarşılıqlı qaydada bir - birindən asılı olan şəxslərin ödədiyi faizlərin faktiki məbləği (ödəmələrin məbləğinin hesablanması metodundan istifadə etməklə), hərərac və ya hərəracın həmin dövr ərzində həyata keçirildiyi faizlər ilə eyni valyutada Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı normal maliyyələşmə dəyəri ilə banklararası kreditləri 125 faizdən çox olmayan fərq kimi səciyyələndirir;

- idarələrin, işlərin, idarələrin yerləşməsiylə eyniləşdirilmiş gəlirlər, əgər malikanənin fəaliyyəti nəticəsində bu yaxınlarda əldə edilmiş məcmu məbləğ onlarla eyniləşdirilmiş öhdəliklərin tərkibinə daxil edilibsə;

- müxtəlif növ güzəştlərdə və bank əməliyyatlarında çalışan kredit assosiasiyalarının qanunvericiliyə uyğun olaraq güzəştlər qaydasına əsasən növbədənəknar əmanət aktivlərinin yaradılması;

- elmi-tədqiqat, layihə və təcrübi-konstruktor işlərinin dəyəri (əsas vəsaitlərin alınması və tikintisi ilə bağlı məsrəflər, habelə digər əsaslı xərclər istisna olmaqla);

- əsas vəsaitlər üzrə hesablanmış amortizasiya;

- hər il gəlirdən çıxılan təmir xərclərinin məbləği ilin sonuna binaların, qurğuların və qurğuların qalıq dəyərinin 2 faizi, ötən ilin sonuna maşın, avadanlıq, Kompüter və nəqliyyat vasitələrinin 5 faizi, digər əsas vəsaitlərin 3 faizi və ilin sonuna sıfır (0) faizlə məhdudlaşır. Təmir xərclərinin faktiki məbləği həmin limitlə müəyyən edilmiş məbləğdən az olduqda, təmir xərclərinin faktiki məbləği çıxılır.

Vergi ödəyicisi gəlirlərin və xərclərin uçotu qaydasında vergi tutulan mənfəəti (mənfəəti) dəqiq əks etdirmək üçün sənədləşdirilmiş məlumatlar əsasında gəlir və xərclər haqqında dəqiq qeydləri vaxtında tərtib etməyə borcludur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti iqtisadi fəaliyyət sektorlarında vergitutma niyyətlərinə qazancların və məsrəflərin uçotu qaydalarını müəyyən edir. Vergi ödəyicisi eyni metodu vergi ili ərzində kassa aparatı və ya hesablama metodu ilə tətbiq edə bilər. Kassa metodu ilə qeydiyyatata alınan vergi ödəyicisi gəlir əldə etdikdə və ya bu gəlir onun sərəncamına verildikdə o, bu gəliri nəzərə almalı və gəlirdən yalnız o zaman çıxmalıdır. Vergi ödəyicisi bank kartı aldığı vaxt və nağdsız ödəniş bank hesabına və ya o / o idarə oluna biləcəyi hesaba və ya təklif almaq hüququna malik olduğu hesaba daxil edildikdə, gəlir əldə etmək vaxtı sayılır. Haqq-hesab metodu ilə qeydiyyatata alınan vergi ödəyicisi gəlir əldə etmək hüququnun və ya xərcləri geri götürmək vəzifəsinin əldə edildiyi anda gəlirin faktiki vaxtından və ya götürülməsindən asılı olmayaraq gəlir və xərcləri müvafiq olaraq nəzərə almalıdır.

Əgər əmlak üçün icarə haqqının hissə-hissə ödənilməsi öhdəliyi və ya müddəti bir neçə dövrü əhatə edirsə, xərclər həmin dövrlər üçün onların qiymətləndirilməsi üsulu ilə bölüşdürülür.

Xərclərin forması müavinətlərin hesablanması üçün ətraflı dövrün cədvəlinin ili kimi nəzərdən keçirilir. Vətəndaşlar gələn il martın 31-dən gec olmayaraq qiymətləndirmə üzrə mütəxəssislərin təsdiqini təqdim etməlidirlər. Vergi ödəyiciləri-əlidirlər hökumət formasının qeydiyyat müddəti bitənədək öhdəliklərin və xərclərin normativ qiymətləndirilməsinə dəyişikliklər edirlər. Əlidirlər müəssisə Azərbaycan Respublikasında fəaliyyətini dayandırdıqda, növbətçi ekspertlə bunu 30 gün ərzində sənədləşdirməlidir. Eyni zamanda, başlanğıc üçün vaxt çərçivəsinin açılması xidmət ilinin ən erkən başlanğıc nöqtəsindən müəssisənin yenilikçi hərəkətinin başa çatdığı günə qədər olan dövrü əhatə edir. Qanuni elementin və ya qeyri-rezidentin daimi nümayəndəliyi xərclər üzrə mütəxəssisə qanunla müəyyən edilmiş texnikaya uyğun olaraq məlumat verir. Qanuni elementlər rublun konvertasiyası standartı başa çatdıqdan sonra 15 gündən

gec olmayaraq xərc limitinə qədər bu hissə-hissə ödəniləcəkdir. Metropoliten iddia etdi ki, səy və assosiasiyalar tənzimləyici xərclərin qonşu xərc planına faydasını tənzimləyəcək.

2 hissə-hissə cari xərclərin tədbirinin müəyyənləşdirilməsi üsulları:

1. Hər bir ödənişin məbləği ötən il müəyyən edilmiş töhfənin dördüncü məbləğinə bərabərdir. Digər vətəndaş əvvəlki il üçün əmək haqqının ümumi məbləğində rüsumun ödənilməsi barədə təklifi əks etdirən əmsal nəzərə alınmaqla (hesablama tədbiri nəzərə alınmadan) bu hissə-hissə hesablanması dərəcəsini müəyyən etmək imkanına malikdir. Vətəndaş il ərzində cari hissə-hissə ödənişin məbləği barədə qərar qəbul etmək üçün iki mümkün strategiyadan birini seçir və aprelin 15-dək ardıcıl olaraq qiymətləndirmə üzrə mütəxəssis məsləhət görür. Əgər vətəndaş cari hesablanmanın hissə-hissə dərəcəsi haqqında qərar qəbul etmək üçün ikinci strategiyayı seçərsə, o, hər rüb qurtardıqdan sonra 15 gün ərzində müavinətdən və ya əmək haqqından müəyyən edilən cari xərcin miqdarına vergi orqanına cavab verməlidir. Əgər vətəndaş hissə-hissə cari xərclərin tədbirinin müəyyən edilməsi üçün istifadə olunan metodika barədə məlumat vermirsə və bu strategiya qiymətləndirmə ilinin sonuna qədər dəyişməzsə, növbətçi orqan əsas metodikanı tətbiq edir. Ödənişin cari qiymətləndirilməsi xidmət ili üçün vətəndaşa müəyyən edilmiş xərc kimi göndərilir.

Üzrlü səbəblər olmadan müəyyən edilmiş müddət ərzində pul icazəsini və mühüm qiymətləndirmə formasını və ya müavinətin ödənilməməsinin əhəmiyyətli vəsiqəsini təqdim etməyən vətəndaş növbətçi ekspertin seçilməsi üçün 40 manat məbləğində büdcə razılığını tətbiq edəcəkdir.

Vergi məbləği (ödəmə mənbəyində vergi daxil olmaqla) hesabatda göstərilməli olan verginin məbləğinə münasibətdə azaldıqda, habelə büdcədə əldə edilmiş verginin məbləği vergi ödəyicisi hesabatın təqdim edilməməsinin qarşısını almaq üçün maliyyə tənbehinə məruz qalmalıdır. Vergi və cari vergi ödənişi qanunla müəyyən edilmiş müddət ərzində ödənilmədikdə, ödənilməmiş vergi məbləğinin 0,1 faizi miqdarında faizlər və ya vergi ödəyicisindən və ya vergi

agentindən cari vergi ödəmə müddətindən sonra hər gün üçün tutulur. Bu faiz vergi ödənişlərinin ödənilməsi bütün dövr üçün tətbiq edilir, lakin bir ildən çox deyil.

Fiziki şəxslər arasında gəlir vergisi adamları mütləq ağırlığa malikdir. Eyni zamanda, gəlir vergisi vergi daxilolmalarında xüsusi yer tutur. Bu vergi növü hələ SSRİ-nin hakimiyyəti dövründə olub, hələ bizim ölkədə vergi yox idi.

Fiziki şəxslərin gəlir vergisi vergi siyasəti sahəsində uzun müddət yaranmış və hələ də mübahisələrin predmeti olan fiziki şəxslərin gəlirlərindən tutulan vergilərin nəzəri və praktiki optimal formasını müəyyənləşdirməkdən ibarət olmuşdur. Yuxarıda göstərilən problemlərin həllini tapmaq üçün fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə müvafiq elmi tədqiqat aparmaq vacibdir.

Fiziki şəxslərdən gəlir vergisi konkret şəxsin ümumi gəlirindən tutulur. Əslində, vergi ödəyicisi gəlir əldə edəndə qədər bu öhdəliyi yerinə yetirir. Vergi ilindən sonra isə kiçik dəyişikliklər baş verə bilər. Bu dəyişikliklər dövlətə və ya kifayət qədər pul ödəməyən vergi ödəyicisinə köçürmələr daxil edə bilər; və ya vergi ödəyicisinə əlavə pul geri qaytarılır. Vergi sistemləri tez-tez vergiyə cəlb oluna biləcək ümumi gəlirləri azaldan güzəştlərə malik idi. Bu, bir gəlir mənbəyində zərəri digər gəlir mənbəyində vergi güzəştləri ilə əvəz edə bilər. Məsələn, birjada itkilər əmək haqqı vergilərinin azalması ilə əvəz edilə bilər.

Fiziki şəxslər gəlir vergisinin ödəyiciləri tərəfindən rezident və qeyrerezidentlərdir.

Rezidentlərin gəlirlərinin vergitutma obyektini rezidentlərin vergi (təqvim) ili üçün bütün gəlirlərindən və həmin dövr ərzində gəlirlərdən çıxılma məbləğlərindən ibarət olan vergidir. Əgər vergi ödəmə mənbəyində tutulursa, vergitutma obyektini mənfəət vergisidir. Vergi qiymətləndirməsinin obyektini-bir ay ərzində leqal xidmət fəaliyyətinə görə özəl mühasib tərəfindən alınan yığım (məsrəflər nəzərə alınmadan), habelə leqal xidmət fəaliyyəti ilə göstərilən İnzibati xidmətlərə görə. Daimi agentin Azərbaycan Respublikasındakı nümayəndəliyi vasitəsilə işləyən rezident vətəndaş tərəfindən müəyyən edilən əmək haqqının məbləği müəyyən müddət ərzində Azərbaycan Respublikasının Daimi Nümayəndəliyində əldə edilmiş tam əmək haqqından dəyişir. Qeyrerezidentin fransızasının məbləği istisna

olmaqla, hissə-hissə mənbədə yüklü edilmiş ümumi əmək haqqı hissə-hissə yerdə tükənməlidir.

Rezident fiziki şəxslərin gəlirləri onların respublika daxilində və xaricdə əldə etdikləri gəlirlərdən formalaşır. Qeyri-rezidentin gəlirləri Azərbaycan Respublikasındakı mənbələrdən əldə olunan gəlirlərdən ibarətdir. Gəlir daxildir:

- işlə əlaqədar əldə olunan gəlirlər;
- iş gəlirləri;
- əsas vəsaitlərin (fondların) yenidən qiymətləndirilməsindən yaranan artımdan başqa, bütün digər gəlirlər vergiyə cəlb olunur

Fiziki şəxsin məşğulluqla əlaqədar əldə etdiyi gəlir, əvvəlki işindən və ya gələcək işçidən əldə etdiyi gəlir də daxil olmaqla, bu işdən əldə etdiyi hər hansı əmək haqqı, hər hansı ödəniş və ya müavinətdir.

Bu Məcəllənin 98.1 ci maddəsinin əsas məqsədləri üçün gəlirin məbləği işçinin gəlir əldə etməsi ilə əlaqədar çəkdiyi hər hansı xərclər çıxıldıqdan sonra qalan məbləğə bərabərdir:

- banklararası kreditlər üzrə aşağı faiz dərəcəsi olan fiziki şəxslərə kredit verildikdə-hər bir kredit növü kimi aşağı faiz dərəcəsi olan hər bir kredit növü də aşağı faiz dərəcəsi ilə hər bir kredit növü üzrə aşağı faiz dərəcəsi ilə aşağı faiz dərəcəsi olan məbləğ arasındakı fərq;

- işçiyə iş və ya xidmət, yaxud hədiyyə verildikdə - bu malların, işlərin və xidmətlərin dəyəri bazar qiyməti ilə; işçiyə kompensasiya ödənildikdə-onlar üzrə vəsaitin məbləği; işçinin borcunun və ya işəgötürənə öhdəliyinin bağışlanması halında-borcun və ya öhdəliyin məbləği;

- bəzi digər hallarda-adətən tənzimləyici aktlarda göstərilən hallar istisna olmaqla, Qiymət Məcəllənin 14-cü maddəsinə uyğun olaraq tənzimlənəcəkdir;

- bu halda, əgər nümayəndə (biznes adlanan fiziki şəxs) əhəmiyyətli rəsmi ekspert tərəfindən nəzarət edilən orqan (assosiasiya) tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada aktivlərin dərəcəsini bərpa etməsə.

Müvafiq rəsmi ekspert tərəfindən müəyyən edilmiş dəniz nəqliyyatında nəqliyyat xərcləri qarşılığında qrup şəxslərin əmək haqqından hər gün və ya iş mövsümü üçün müxtəlif xərclər kimi real yol xərclərinin hissə-hissə ödənilməsi istisna edilir.

Bu Məcəllənin 98.2-ci maddəsi Qiymətə Daxil olan rüsum və qiymətləndirilən müqavilə ilə bağlı biznesin ödəməli olduğu bəzi digər xərcləri özündə birləşdirir.

Bu Məcəllənin 109.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş xərclərin ödənilməsi ilə əlaqədar müəssisənin aldığı əmək haqqı vergi tutulan əmək haqqına aid edilməyəcəkdir.

Təlimdən ödəniş Muzdlu işlə müəyyən edilmir. Əmək haqqı ilə bağlı olmayan təlimlər üçün ödəniş təşəbbüskar və qeyri-təməlqoyma hərəkətləri üçün ödənişdən ibarətdir.

O cümlədən təşəbbüs hərəkətindən ödəniş:

– kommersiya məqsədləri üçün istifadə olunan güzəştlərin təşkilindən davam edir;

– ödəniş pioner hərəkətini və ya müəssisəyə razılaşmaq təklifini məhdudlaşdırmalıdır; əsas vəsaitlərin yerləşdirilməsindən alınan və bu

Məcəllənin 114.7 ci maddəsinə uyğun olaraq da ödənişə daxil edilmiş məbləğlər;

Kompensasiya Məcəllənin 141-ci maddəsinə uyğun da olaraq hissə-hissə ödənilmiş məbləğdən və ya ehtiyatların azalması səbəbindən irəli gəlir.

O cümlədən qeyri-kommersiya fəaliyyəti gəlir:

– gəlir üzrə faizlər;

– dividendlərin bölüşdürülməsi;

– rentabelli gəlir, lakin rentabelli gəlir deyil;

– pulsuz download;

– bu Məcəllənin 98.2.4-cü maddəsində göstərilənlər istisna olmaqla, ödəyiciyə verilən borcun məbləği;

- sahibkarlıq məqsədləri üçün istifadə olunmayan aktivlərin təqdim edilməsindən gəlir;
- Məcəllənin 98.2.2-ci maddəsində göstərilənlər istisna olmaqla, təqvim ili ərzində alınmış hədiyyələrin və mirasın məbləği;
- vergi ödəyicisinin aktivlərinin ilkin qiymətinin artmasını göstərən hər hansı digər gəlir (iddia verildiyi halda) - əmək haqqından başqa;
- sığorta olunan tərəfindən ödənilən və ya onun xeyrinə ödənilmiş sığorta haqları ilə sığorta haqqı arasındakı fərq sığorta olunanın ödədiyi sığorta haqları ilə;
- xüsusi notarius tərəfindən həyata keçirilən notariat hərəkətlərinə, həmçinin notariat hərəkətləri ilə bağlı göstərilən xidmətlərə görə yığımlar;
- bu fəaliyyət növü üzrə fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən göstərilən xidmət bu fəaliyyət növü ilə bağlı göstərilən xidmətlər üçün ödənişsizdir .;
- oyunlar, maraq oyunları, oddsushlar idman bahisləri ilə əlaqədar keçirilən oyunlardan əldə edilən mərcələr.

Mənfəət vergisi dərəcəsi aşağıdakı cədvəldə göstərilir.

Cədvəl 1. Gəlir vergisinin dərəcəsi

Vergi tutulan aylıq gəlirin məbləği	Verginin məbləği
2500 manatadək	14 faiz
2500 manatdan çox olduqda	350 manat + 2500 manatdan çox olan məbləğin 25 faizi

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin rəsmi internet saytı
Link: www.taxes.gov.az

Neft-qaz sahəsində işləməyən və vətəndaşların satın aldıkları işdən açılmamış hissəsində işləyən şəxslərin aylıq əmək haqqı əlavə olunmuş qrafikə uyğun olaraq 1 yanvar 7 yanvar 2019-cu il tarixinədək yüklü edilmişdir:

Cədvəl 2. Neft-qaz sahəsində fəaliyyəti olmayan və qeyri-dövlət sektoruna aid edilən vergi ödəyicilərində işləyən fiziki şəxslərin muzzdlu işdən aylıq gəlirlərindən vergi dərəcəsi

Vergiye cəlb edilən aylıq gəlir	Verginin dərəcəsi
8000 manatadək	0 faiz
8000 manatdan çox olduqda	8000 manatdan çox olan məbləğin 14 faizi

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin rəsmi internet saytı
Link: www.taxes.gov.az

Qeyri-kommersiya fəaliyyətindən illik gəlir 14 faiz dərəcəsi ilə vergiyə cəlb olunur. Vergi, hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən fiziki şəxslərin vergi tutulan gəlirindən 20 faiz dərəcəsi ilə tutulur.

Xüsusi notarius üçün vergi bu Məcəllənin 96.1-ci maddəsinin ikinci abzasında müəyyən edilmiş vergitutma obyektindən 10 faiz dərəcəsi ilə tutulur.

İdman oyunlarına, lotereyalara, habelə digər yarışlara və yarışlara qoyulan mərcələr 10% dərəcəsi ilə (pul vəsaiti nəzərə alınmadan və Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında keçirilən oyunlarda, yarışlarda və yarışlarda iştirak etmədən) pul vəsaiti və iştirakı (nağd pul və iştirak) çıxılmaqla vergiyə cəlb edilir.

Ekspertin qiymətləndirilməsində üç nəfəri olmayan şəxslərin "yarımçıq ödənişlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 3.5-ci maddəsində müəyyən edilmiş malların yerləşdirilməsindən əldə edilən əmək haqqından vətəndaşın (bu Məcəlləyə uyğun olaraq rüsum ödənilməsindən azad edilmiş pul vəsaiti istisna olmaqla) xərcləri 2% həcmində tükənəcəkdir.

Fiziki şəxslərin aşağıdakı gəlirləri gəlir vergisindən azad edilir:

– Xarici dövlətlərdə və beynəlxalq təşkilatlarda Azərbaycan Respublikasının diplomatik nümayəndəliklərinin və konsulluqlarının müdafiəsini həyata keçirən, xaricə göndərilən diplomatik işçilərin, Diplomantik xidmət orqanlarının, ticarət nümayəndələrinin və onların işçilərinin inzibati və texniki xidmət göstərən, diplomatik və ya konsulluq vəzifəli şəxsinin rəsmi işindən gəlir əldə edən şəxslərin müdafiəsi üçün zəruri hesab edilən Azərbaycan Respublikasının hərbi qulluqçuları tərəfindən alınmış əmək haqqı, Azərbaycan vətəndaşı olmayan;

– Azərbaycan Respublikasının qeyrirezidentinin gəliri-əgər bu gəlir Azərbaycan Respublikasının rezidenti olmayan işəgötürən və ya onun adından ödənilirsə və qeyri-rezident tərəfindən və ya onun daimi nümayəndəliyində fəaliyyəti ilə əlaqədar onun adından ödənilmirsə;

– təqvim ili ərzində alınan hədiyyələr, maddi yardım, birdəfəlik müavinət və vərəsəlik üzrə müavinət;

– təlimin və ya müalicənin ödənilməsi üçün hədiyyələr, maliyyə yardımı, 1000 manatadək miqdarda birdəfəlik müavinətin bir hissəsi, 2000 manatadək məbləğdə müavinətin bir hissəsi, müavinətin dəyərinin xaricdə müalicənin ödənilməsi üçün 20000 manatadək olan hissəsi, əmanət məbləğinin 2000 manatdan 2000 manatadək olan hissəsi, vərəsəlik dəyərinin 20000 manatadək olan hissəsi;

– Təhsil və ya müalicə hüququ almış şəxslərə təhsil və ya müalicə hüququ verilir və bu halda həmin məbləğlərin ödənilməsini təsdiq edən müvafiq sənədlər təqdim edilir.

– vergi ödəyicisindən maliyyə yardımı və miras alındıqda cehizinin tam dəyəri ailə üzvünün hədiyyəsidir;

– Dövlət əlavələri, əvəzedilməz Dövlət transferləri, dövlət pensiyaları, dövlət pensiyaları, işçilərin sayı, işçilərin əmək fəaliyyətinə qabiliyyətinin azaldılması, fərdi birdəfəlik ödəmələr və ya işçilərə maddi yardımla əlaqədar əmək müqaviləsinə Azərbaycan Respublikasının əmək Məcəlləsində təsbit edilmiş təminatların əsası üçün dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına xitam verilməsi, habelə əmək Məcəlləsində təsbit edilmiş təminatların əsası;

– yükləmək üçün bağlantılar;

– Əgər şəxsin əsas iş yerində (iş yerində) hər hansı muzzdlu işlə əlaqədar aylıq gəliri 2500 manatadək, 200 manat isə illik gəliri 2400 manata qədər olduqda;

– vergi ödəyicisinin sahibkarlıq fəaliyyətində istifadə edilən və ya istifadə edilən qiymətli daşlar və metallar, qiymətli daşlar və metallar, incəsənət əsərləri, antiq əşyalar və daşınmaz əmlakdan başqa, Daşınar əmlakın təqdim edilməsi və s.

Nümunələr:

Misal 1. "A" ASC-nin nizamnamə kapitalı 1000 manat təşkil edir, onların hər birinin nominal dəyəri 10 ədəd 100 manat təşkil edir. Şirkətin il ərzində bölüşdürülməmiş mənfəəti 2 000 manat təşkil etmiş, nəticədə xalis aktivlərin dəyəri 3 000 manat təşkil etmişdir.

2019-cu ildə hər birinin qiyməti 500 manat olan " A " ASC-nin iki səhmini təqdim edib. Vergi ödəyicisinin mülkiyyətində bu cür səhmlərin qüvvədə olma

müddəti 4 (dörd) ildir. Cəmiyyətin səhmlərinin verilməsi və bu gəlir mənfəət vergisi (gəlir) hesablayın.

Həlli:

1. $(1.000 \text{ manat} - 200 \text{ manat}) \times 20\% = 160 / 2 = 80 \text{ manat}$ (mənfəət vergisi)
2. $(1.000 \text{ manat} - 200 \text{ manat}) \times 14\% = 112 / 2 = 56 \text{ manat}$ (gəlir vergisi)

2019-cu ildə " A " ASC-nin sahiblik müddəti 3 (üç) ildən az olan aksiya üçün 120 manat dəyərində iki səhm təqdim olunmuşdur. Cəmiyyətin səhmlərinin verilməsi və bu gəlir mənfəət vergisi (gəlir) hesablayın.

Həlli:

1. $(600 \text{ manat} - 200 \text{ manat}) \times 20\% = 80 \text{ manat}$ (mənfəət vergisi)
2. $(600 \text{ manat} - 200 \text{ manat}) \times 14\% = 56 \text{ manat}$ (gəlir vergisi)

Fiziki şəxsin illik gəliri 24 300 manat olmuşdur. O cümlədən:

- sahibkarlıq fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasından gəlir - 4 000 manat;
- onun xidmətlərinə görə bu büdcədən-13 000 manat;
- sahibkarlıq fəaliyyətində istifadə olunan əsas vəsaitlərin təqdim edilməsindən gəlir (müsbət fərq) - 7 000 manat;
- malsatan-dan hədiyyə borc-300 AZN

Bir insanın sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə etdiyi gəlirləri müəyyənləşdirin.

Həlli: $4\,000 \text{ man} + 13\,000 \text{ man} + 7\,000 \text{ man} = 24\,000 \text{ man}$

Neft-qaz sektorunda işləməyən və qeyri-dövlət sektoruna aid əsas iş yeri üzrə 310 manat məbləğində Aliment ödəyən fiziki şəxslərin aylıq gəlirləri 1 040 manat, ikinci yerdə 180 manat təşkil edir. Fiziki şəxsin aylıq gəlirindən büdcəyə gəlir vergisi və Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna sığorta haqqı necə olacaq?

Həlli: 1. Gəlir vergisinin hesablanması:

$$180 \times 14\% = 25,20 \text{ manat}$$

2. Sosial sığorta haqqının hesablanması:

$$((1040 - 200) \times 10\% = 84 + 6 (200 \times 3\%) = 90 \text{ man (sosial sığorta haqqı)})$$

$$1040 \times 0,5\% + 90 = 95,2 \text{ man (əsas iş yeri üzrə işsizlikdən sığorta və sosial sığorta haqqı)}$$

3. $180 \cdot 3\% = 5,40$ manat

$180 \cdot 0,5\% + 5,40 = 6,30$ man (**ikinci iş yeri üzrə** işsizlikdən sığorta və *sosial sığorta haqqı*)

Cəmi DSMF: $95,40 + 6,10 = 101,50$ manat

Təqvim ili ərzində fiziki şəxs 70 000 manatlıq mənzilə, avtomobil isə onun digər qeyri - ailə üzvündən 10 000 manatlıq mənzilə miras qalmışdır. Bu şəxsin bu Daşınmaz əmlak üçün ödəməli olduğu gəlir vergisinin məbləğini azaldır.

Həlli: 1) $70\ 000$ man + $10\ 000$ man = $80\ 000$ man

2) $80\ 000$ man – $20\ 000$ man = $60\ 000$ man

3) $60\ 000$ man * 14% = 8400 man

Cədvəl 3. Fiziki şəxslərin 2009-2018-ci illər üzrə gəlir vergisi

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018 (proqnoz)
Cəmi: (mln. manatla)	581.9	590.2	715.7	813.0	859.7	980.3	982.5	1145.7	1168.0	1196.0
Əvvəlki ilə nisbətən artım, %-lə		1.4	21.3	13.6	5.7	14.0	0.2	16.6	1.9	2.4
Qeyri-neft ÜDM-də xüsusi çəkisi, %-lə	3.5	2.8	2.8	2.8	2.6	2.7	2.6	2.9	2.7	2.5
Vergilər Nazirliyinin xətti üzrə daxilolmalarda xüsusi çəkisi, %-lə	14.1	13.7	13.1	13.5	12.9	13.8	13.8	16.3	15.3	15.1

Mənbə: www.taxes.gov.az

Cədvəldən göründüyü kimi, fiziki şəxslərin gəlir vergisinin ümumi məbləğinin artması göstərilmişdir.

2.2. Əmlak və torpaq vergilərinin hesablanması

Azərbaycan Respublikasında dəyişməz təsvir vasitəsi ilə işləyən adi şəxslər, Vergilər toplanmalı olan işğalçı və qeyri-rezident müəssisələr əmlak Dövlət öhdəliklərini əhatə edən hesab edilirlər.

Əmlakın qiymətləndirilməsi zamanı vergitutma obyektləri aşağıdakılardır: innovasiya fəaliyyətini kritik vəziyyətdə başa çatdıran qeyrirezident müəssisələr üçün əsas vəsaitlərin normal illik xərci, müəssisənin vəərəqi onun Azərbaycan Respublikasında daimi təsviri vasitəsilə, - yalnız vergi qiymətləndirmə obyektləri olan əsas resursların qiymətləndirilməsi sakinləri və qeyri-rezidentləri ilə baş verir ki, qeyri-rezident təşəbbüsləri üçün əsas vəsaitlərin normal illik xərci, hüquqi məxluq edilməsi olmadan birgə təlimlər üçün müəssisələr tərəfindən konsolidasiya edilmiş , vergi toplanması motivləri üçün birgə fəaliyyət üzvləri tərəfindən Təsdiq daxil ediləcək, bu əsas resursları, birgə tədbirlər görə edilən əsas resursların qiymətləndirilməsi, təqdimat daxil ediləcək.

Müəssisələrdən ödənilməli olan əmlak vergisi başlıca kapitalların orta illik qalıq həcmnin 1% dərəcəsi ilə hesablanır. Baxışsız hava və su nəqliyyat vasitələri üçün bu nəqliyyat vasitələrinin bazar qiymətinin 1% - i. Su nəqliyyatı mühərrikinin 1 kub santimetrinə görə 0,02 manat, Su nəqliyyatı mühərrikinin 1 kub santimetrə görə 0,02 manat.

Fiziki şəxslər əmlak vergisi üzrə vergi ödənişlərini aşağıdakı dərəcələrlə həyata keçirirlər: onlara məxsus olan binaların və yaşayış rayonlarının hər kvadratmetri üçün cədvəldə qeyd olunan səviyyələr tətbiq olunur. Qeyd edilməlidir ki, 30 kv.m yaşayış sahələri. Metrlik hissə əmlak vergisindən azad edilir.

Cədvəl 4. Yaşayış məntəqələri

Yaşayış məntəqələrinin yerləşdiyi ərazilər	Mülkiyyətdə olan yaşayış və qeyri-yaşayış sahələri
Bakı	0.4
Abşeron rayonu, Gəncə və Sumqayıt şəhərləri	0.3
Rayon mərkəzləri və Digər şəhərlər	0.2
Rayon tabeliyində olan şəhərlərdə, qəsəbələrdə və kəndlər	0.1

Mənbə: www.taxes.gov.az

Əmlak vergisindən və güzəştlərdən azad etmə:

– Dövlət orqanları, məxaric assosiasiyaları və yerli özünüidarəetmə orqanları istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı və onun dövlətin mənafeyi üçün yaradılmış müəssisələri, dövlət aktivləri və məhdud imkanlı uşaqların açıq assosiasiyaları mülkiyyətin tənzimlənməsi xərclərinin ödənilməsindən azad edilir.

– Sahibkarlıq məmullatlarının yaradıcılıq toxuculuğu sahəsində, ağac materiallarından istifadə edən ailə vahidlərinin qurğularının hazırlanması sahəsində taxta məmullatların istehsalı sahəsində qanuni maddə hazırlanmadan. Bu sexlərdə yerləşən tikililərin və ya qurğuların sahələri əmlak tutulmamalıdır.

– Rusiya Federasiyasının Dövlət Dumasının 102.2-ci xərc maddəsi yerləşdirilməli olan şəxslərin, habelə hərbi idarəetmə orqanlarının pensiyaçı və hərbi qulluqçularının və onların qohumlarının, icarəyə verildiyi hallar istisna olmaqla, hərbi idarəetmə dövründə ödənilməli olan əmlak haqqının 30 manata qədər azaldılmasını, habelə sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi hallarını nəzərdə tutur.

Ətraf mühitin qorunması məqsədi ilə müəssisənin əmlakının dəyəri aşağıdakı obyektlərin dəyərində azaldılır: ətraf mühitin mühafizəsi, ətraf mühitin mühafizəsi və mülki müdafiə üçün istifadə olunan obyektlər; boru kəmərləri, dəmir və avtomobil yolları, elektrikötürücü xətlər, meliorativ və irriqasiya qurğuları, peyklər və digər kosmik obyektlər; avtonəqliyyat vasitələri; təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və idman obyektləri, Yalnız təyinatı üzrə istifadə olunur; şəhər yaşayış məntəqələrində sənişin daşınması üçün istifadə olunan trolleybuslar və kanat yolları əmlak yığımına cəlb olunmur.

– Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılan sənaye və texnoloji parkların rezident hüquqi şəxsləri hüquqi şəxslər yaratmır və qanunvericiliyə uyğun olaraq fəaliyyət göstərir, hesabat ilindən başlayaraq sənaye Texnoparkında qeydiyyatda alınmış, Sənaye və Texnologiyalar Parkında 7 il müddətinə torpaq vergisinin ödənilməsindən azad edilir.

– Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən yaradılan sənaye və ya texnoloji parkların idarəedici təşkilatı əmlak vergisini çıxılmaqla Sənaye və ya texnologiyalar parklarının hər bir operatoru üçün ödəyir.

– Kənd təsərrüfatı məhsulları (o cümlədən sənaye) istehsalını həyata keçirən hüquqi və fiziki şəxslər 1 yanvar 2014-cü il tarixindən bu fəaliyyətin həyata keçirilməsində 10 il müddətinə əmlak vergisini 1 iyun 2014-cü il tarixindən etibarən ödəməkdən azad edilirlər.

– Sərnişin daşımalarında istifadə olunan üzmə vasitələrindən ödənilməli olan əmlak vergisinin məbləği 25 faiz azaldılıb.

– Motivation vəsiyyətnamə almış və fərdi Biznes-vizyonçu hüquqi element 7 il müddətində müəssisə daxilində əldə edilmiş (alınmış, göndərilmiş, hazırlanmış və ya işləyən) əmlak üçün spekulyasiyanın aradan qaldırılması nəticəsində əmlak üzrə Hökumət öhdəliyini yerinə yetirmək imtiyazına malikdir. Bu maddədə müəyyən edilmiş istisna spekulyativ impuls Arxivinin alındığı tarixdə əldə edilmiş və innovasiyalı fəaliyyətdə istifadə edilən qanuni element və ya fərdi sahibkar tərəfindən əldə edilmiş əmlaka əhəmiyyətli aidiyyəti yoxdur. Bu məqalə sahibkarlıq hərəkatı ilə bağlı strukturlara və son zamanlar freeulmo venture sistemi daxilində innovasiya fəaliyyətində istifadə olunmayan strukturlara aiddir.

– Özəlləşdirilməsi 1 yanvar 2022-ci ilə qədər başa çatmış dövlət əmlakı üzrə ödənilmiş əmlak vergisi əmlak vergisi ödəyicisinin ərizəsinə əsasən aşağıdakı şərtlər əsasında geri qaytarılır: məbləğdən az olmayan; əmlak vergisinin qaytarılması haqqında ərizə verildiyi tarixdə vergi ödəyicisi dövlət büdcəsinə vergi, faizlər və maliyyə sanksiyaları ödəməlidir. Vergi Məcəlləsinin 199.12-ci maddəsində müəyyən edilmiş güzəşt hüququ yalnız bir maliyyə ili ərzində eyni əmlaka tətbiq edilir.

– Mikropredprinimentləri olan fiziki şəxslər əmlak vergisini ödəməkdən azad edilirlər.

– Klaster zərbədən zərbənin klasterinin reyestrinə zərbənin klasterinin zərbənin klasterinin fəaliyyətində istifadə olunan məsuliyyətlə daxil edildiyi tarixdən 7 ilədək əmlak vergisini ödəməkdən azad edilir.

– Müvafiq olan icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (idarənin) qərarına əsasən, ödəmə qabiliyyətini itirmiş bankların sanasiyası üzrə tədbirlər çərçivəsində və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının (İdarəsinin) qərarına əsasən problemlı aktivlər (borclar) müqabilində əldə edilmiş əmlak və onun mülkiyyətində (balansında) olan əmlaka görə də 1 yanvar-2 il 2019-cu il müddətinə əmlak vergisini ödəməkdən azad edilir. "

Fiziki şəxslərin əmlak vergisinin hesablanması və ödənilməsi Qaydaları:

– Binaların əmlak vergisi əmlakın sahəsinin hər kvadratmetrindən asılı olaraq hesablanır.

– Fiziki şəxslərə məxsus olan binalar üçün əmlak vergisi onların yerləşdiyi rayonun Bələdiyyəsi tərəfindən hesablanır.

– Bir neçə mülkiyyətçisi olan binada əmlak vergisi həmin binanın hər bir sahibi üçün onun bina sahəsindəki payına uyğun olaraq vergi kodelasinin müəyyən etdiyi qaydaya uyğun olaraq hesablanır 200.1.

– Su və hava nəqliyyatı vergisi hər il yanvarın 1-də onların qeydiyyatını həyata keçirən təşkilatların verdikləri məlumatlar əsasında hesablanır. Belə qeydiyyat olmadıqda, Daşınmaz əmlakın sahibi hər il yanvarın 1-dək müvafiq orqana məxsus olan su və hava nəqliyyatı haqqında zəruri məlumatları (Buraxılış ili və alış qiyməti və bununla yanaşı Texniki xüsusiyyətləri) əks etdirən sənədləri təqdim edir.

– Bir neçə şəxsə məxsus olan su və hava nəqliyyatı üçün nəqliyyat vasitəsini öz adına qeydə almış şəxsdən vergi tutulur.

– Bələdiyyələr verginin vergi ödəyiciləri əsasən avqustun 1-dən gec olmayaraq da ödənilməsi barədə bildiriş verməlidir.

– Cari il üçün verginin məbləği bərabər hissələrlə - avqustun 15-dək və həmin il noyabrın 15-dək ödənilə bilər. Əmlak vergisi əmlakın əvvəlki sahibi

tərəfindən ödənilmədikdə, vergi bu maddə ilə müəyyən olunmuş Ödəniş anında həmin əmlakın sahibi tərəfindən ödənilə bilər. Fiziki şəxslərdən əmlak vergisi yerli (bələdiyyə) büdcəyə ödənilə bilər.

Müəssisələrin əmlak vergisinin hesablanması və həmçinin ödənilməsi Qaydaları:

– Vergitutma məqsədləri üçün də müəssisənin əmlakının orta illik qalıq dəyəri Vergi Məcəlləsinin 2 202-ci maddəsinə uyğun olaraq müəyyən edilir. Müəssisənin əmlakı qalıq dəyərindən artıq olan qiymətə sığortalanmışdırsa, əmlak vergisi bu Məcəllənin 14.3.4-cü maddəsinə uyğun olaraq əmlak vergisinin dəyərdən müəyyən edilmiş qiymətə dərəcəsi tətbiq edilməklə hesablanır. Əgər sığortalanmış əmlakın dəyəri bazar qiyməti nəzərə alınmaqla müəyyən edilirsə, Vergi Məcəlləsinin 202-ci maddəsinin müddəaları tətbiq edilmir.

– Müəssisənin əmlak vergisi üzrə vergi dövrü təqvim ili sayıla bilər. Əmlak vergisinin ödəyiciləri əvvəlki ilin əmlak vergisi məbləğinin 20 faizini hər rübün ikinci ayının 15-dən gec olmayaraq cari mənfəət vergisinin vəziyyətinə görə ödəyirlər.

– Əvvəlki hesabat ilində əmlak vergisinin vergi ödəyicisi olmayan və gələn il həmin verginin ödəyicisi olan hüquqi şəxslər, habelə yeni yaradılmış və əmlak vergisinin ödəyiciləri cari verginin məbləğinin 20% - i miqdarında ödəyirlər. bu əmlak üçün hesablanmış illik əmlak vergisi ikinci ayın 15% - dən gec olmayaraq

– Adamalari-in cari əmlak vergisi vergi ili üçün vergi ödəyicisindən tutula bilən verginin məbləği ilə bağlıdır.

– Hesabat dövrü ərzində dövlət büdcəsinə ödənilməli olan əsas verginin məbləği hesabat dövrü ərzində də əvvəllər hesablanmış ödənişlər nəzərə alınmaqla müəyyən edilir.

– Cari vergi adamalari, əgər bu Məcəllənin 201.3-cü maddəsində göstərilən müddət ərzində ödənilməmişdirsə, bu Məcəllənin 59-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş prosedura uyğun olaraq ödəmə müddətindən sonra vergi ödəyicisi tərəfindən ödənilməmiş cari vergi ödəmələrinə əsas faizlər hesablanır. kod.

– Adamları əmlak vergisi hesabat ili də başa çatdıqdan sonra cari vergi yenidən hesablanır və cari vergi məbləği hesabatda göstərilən vergi məbləğindən artıq olduqda, cari vergi hesablanır və müvafiq faiz məbləğləri azaldılır.

– Müəssisə əmlak vergisinin də illik bəyannaməsini gələn il martın 31-dən gec olmayaraq vergi orqanına təqdim edə bilər.

– Vergi ödəyicisi ola bilən hüquqi şəxs əmlak vergisi bəyannaməsini onun ləğv edilə bilməsi haqqında qərar qəbul edildiyi tarixdən 30 gün müddətində və bu tarix qeyrerezidentin daimi nümayəndəliyi üçün göstərilmədikdə, qərar nümayəndəliklər tərəfindən leqallaşdırıldığı gündən 30 gün müddətində vergi orqanına əsasən təqdim etməlidir.

FƏSİL III. BİRBAŞA VERGİTUTMA MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Vergi sisteminin optimal strukturunun qurulmasında birbaşa və dolay vergilərin nisbətinin müəyyən edilməsi

Qiymətləndirmə sistemi xərclərin nisbətinin yaxşılaşmasının nəticəsidir. Borc strukturu ictimai arenada yalnız XX əsrin əvvəllərində müəyyən bir mərhələdə ortaya çıxdı.

Xərclərin strukturu əlaqədar komponentlərə malikdir:

- 1) bir çox ittihamlar;
- 2) xərclərin strukturunun standartları;
- 3) hissə-hissə metodlar və xərclərin inkişaf strategiyası;
- 4) dəyişiklik və aradan qaldırılması board metodologiyası;
- 5) qiymətləndirmə nəzarətinin növləri.

Optimal vəzifə çərçivəsində məhsul ehtiyacları:

- 1) vergi dərəcəsi dispersiyası ekvivalent olmalıdır;
- 2) vergi yığımının yanlışlığının olmaması prinsipinə möhkəm riayət etmək;
- 3) maliyyə məqsədlərinə nail olmaq üçün xərclərin strategiyasından istifadə edərkən vergi qiymətləndirməsinin uyğunluq və ədalətlik qaydalarının pozulmasını məhdudlaşdırmaq vacibdir;
- 4) pulsuz strukturu millətin pul və kredit inkişafı tənzimləmək üçün pulsuz strategiya istifadə etməlidir;
- 5) qiymətləndirmə sistemi vətəndaşlar üçün ağlabatan, əsaslandırılmış, diskresion anlama imkan vermir;
- 6) vəzifə Təşkilatının qiymətləndirilməsinin normativ xərcləri və ardıcılığı əhəmiyyətsiz olmalıdır.

Bu şərtlər milli qiymətləndirmə sisteminin xarakterini öyrənmək üçün əsas meyarlar kimi istifadə edilə bilər. Növbətçi yanaşmanın izah etdiyi müxtəlif məqsədlər əslində bir-biri ilə bağlı deyildir. Onlar arasında uyğunsuzluq hallarında

qısa kompromis axtarmaq lazımdır. Nə olursa olsun, əlaqəli modellər məsuliyyət çərçivəsinin təkmilləşdirilməsində qalır:

- 1) vergitutma liberollaşdırılması birbaşa strukturu;
- 2) maliyyə işinin genişləndirilməsi müştərinin vəzifələri ;
- 3) xərclərin strukturunun təbii koordinasiya mərkəzini gücləndirmək;
- 4) ənənələrin çərçivəsini dəyişdirin;
- 5) rəqabət xərclərinin əsası;
- 6) universal münasibətlərdə qiymətləndirmələrin işinin genişləndirilməsi;
- 7) vergidən yayınma ilə mübarizənin gücləndirilməsi;
- 8) rezidentlərin dövlət və onun orqanları ilə hər bir pul əlaqəsinin ekseksifikasiyası.

Məsuliyyət çərçivəsində təşviqi əsas növbədə təsvir etmək lazımdır. Məsələn, vergilərin birbaşa hesablanması sisteminin inkişafı ayrı-ayrı və qanuni elementlərin xərclər normasının azaldılması, həmçinin rüsumlar bazasının üstünlüklərinin sayının azaldılması hesabına artır. Digər tərəfdən, birbaşa qiymətləndirmələr təklifinin cüzi azalması aberrant xərclərinin, o cümlədən ƏDV-nin əhəmiyyətinin artmasına səbəb olub.

Ənənəvi rəhbər prinsiplərin dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq, yığımların alınması ilə bağlı olmayan inzibati tədbirlər arasında, xüsusilə mövcud səbəblərə görə ittihamların təqdim edilməsi tədricən mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Şübhəsiz ki, maliyyə inkorporasiyası dövlətlərində xərclər çərçivəsinin razılaşdırılması və unifikasiyası kimi prosedurlar getdikcə daha konkret olur. Bu, qiymətləndirmə sisteminin təkmilləşdirilməsində bir növ qanunauyğunluqdur: ittihamların rəqabəti, bu isə konkret ölkədə vəzifələrin ən yaxşı gündəliyinin yaradılması deməkdir.

Xərclərin strukturunun daha da öyrənilməsi zamanı müxtəlif nəticələr əldə edilə bilər. Birincisi, müxtəlif adlar altında yaradılmış bölmələrdə əlaqəli əhəmiyyətli strukturlar qəbul edilir:

- 1) insanlardan şəxsi hesab;
- 2) qanuni elementləri şəxsi hesab;

- 3) ƏDV;
- 4) Sosial Müdafiə mükafatı;
- 5) fəvqəladə hallardan istifadə növləri;
- 6) əmlak xərci və vərəsəlik və bağışlama vəzifəsi müstəqil nəzərə alınır.

Vergi qoyma fərziyyəsinin işığında, iqtisadiyyatların yaratdığı ölkələrin növbətçi qaydasında, yığımlar iki hissəyə bölünür:

Cədvəl 5. Vergi növləri

Birbaşa	Dolayı
gəlir (mənfəət) qanuni şəxslər	aksiz vergiləri
gəlir nat. şəxslər (şəxsi gəlir vergisi)	ƏDV
faiz vergisi vergiləri	satış vergiləri
əmlak vergisi (əmlak)	əməliyyat vergiləri

Mənbə: www.taxes.gov.az

20-ci əsrin son 20 ilində inkişaf etmiş ölkələrdə doğrudan və dolayı vergitutmanın ümumi təsvirləri aşağıdakı kimi olmuşdur.

Cədvəl 6. İnkişaf etmiş ölkələrdə birbaşa və dolayı vergilər arasındakı nisbət

Birbaşa vergilər üstünlük təşkil edir	Dolayı vergilər üstünlük təşkil edir	Daha çox və ya daha az balanslı quruluş	Birbaşa vergilərin payını artırın	Dolayı vergilərin payının artırılması
Hollandiya, Danimarka, Lüksemburq, Kanada, Yeni Zelandiya, İsveçrə, Avstriya, ABŞ, Yaponiya	Norveç, Fransa, Avstraliya, İtaliya, İrlandiya, Yunanistan və İspaniya	Norveç, İtaliya, Finlandiya, İsveç	Böyük Britaniya, Almaniya, Finlandiya, Kanada, Yaponiya və ABŞ-da; OECD ölkələrində	Avstraliya, İtaliya və xüsusilə İsveç

Mənbə: www.taxes.gov.az

Göründüyü kimi, vergi sisteminin dinamik inkişafı nəticəsində bu və ya digər ölkədə birbaşa və dolayı vergilərin nisbətini dəqiq və birmənalı şəkildə təkrarlamaq mümkün deyil. Bu sxemə əsaslanaraq, inkişaf etmiş ölkələrin vergi sisteminin strukturunun mümkün variantları aşağıdakı kimi təqdim edilə bilər: 1) birbaşa vergi > dolayı; 2) birbaşa vergi < dolayı; 3) birbaşa vergilər = dolayı.

Bu cür yanaşma əsasında vergi sistemlərinin dörd əsas modeli xüsusi ədəbiyyatda razılaşmaya əsasən fərqlənir:

Bütün ölkələrdə yüksək inflyasiya dövründə birbaşa vergilərin artması tendensiyası müşahidə olunur, artım templəri ÜDM-in artım templərini qabaqlayır.

Dolayı vergilər ÜDM-in artım templərindən geri qaldığından, hökumət inflyasiyanın dinamikasına uyğun olaraq faiz dərəcələrini, ilk növbədə aksizləri artırmağa məcburdur.

Cədvəl 7. Vergi sistemlərinin əsas modelləridir

Xarakteristikalar	Ölkələr	Model adı
Fərdlərdən birbaşa vergilər üstünlük təşkil edir	Avstraliya, Böyük Britaniya, Kanada, Amerika Birləşmiş Ştatları	Anglo-Saxon
Dolayı vergilərin əhəmiyyətli bir hissəsi və sosial təminat paylarının yüksək nisbəti	Avstriya, Belçika, Almaniya, Hollandiya, Fransa, İtaliya	Eurocontinental
Dolayı vergilər üstünlük təşkil edir	Boliviya, Peru, Çili	Latin Amerikas
Bütün modellərin əlamətlərinin birləşməsi	Yaponiya	Qarışıq

Mənbə: Vəliyev D.Ə., Balakışiyeva Y.N., və d., 2003

Aşağıdakı cədvəldə inkişaf etmiş ölkələrdə və Azərbaycanda vergi daxilolmalarının Strukturu üzrə dövrü nəşrlərdən məlumat verilmişdir.

Cədvəl 8. Bir sıra ölkələrin bütün vergi gəlirləri miqdarında birbaşa və dolayı vergilərin payı (2017)

Ölkə	Birbaşa vergilər, %	Dolaylı vergilər, %
ABŞ	91,7	8,3
Almaniya	53,2	46,8
Fransa	39,1	60,9
Böyük Britaniya	55,4	44,6
Yaponiya	74,2	25,8
Azərbaycan		
2015	23,5	76,5
2016	21,0	79,0
2017	21,7	78,3

Mənbə: F.Ə.Məmmədov, A.F.Musayev, və d.,2010

Beləliklə, cədvələ görə, Azərbaycanda vergi daxilolmalarının ümumi məbləğindəki dolayı vergilərin payı birbaşa vergilərdən daha sərfəlidir. Azərbaycan Respublikasının Vergi sisteminin strukturu ən inkişaf etmiş ölkələrin vergi sistemindən fərqlənir. Azərbaycan Respublikasında əksər inkişaf etmiş

ölkələrdə (Fransa, ƏDV vətəni istisna olmaqla) dolaylı vergitutma sistemi fəaliyyət göstərir, çünki mənfəət vergisi üstünlük təşkil edir.

Vergitutmanın strukturunda dəyişikliklər əsasən onunla bağlıdır ki, vergi gəlir vergisi, iqtisadi artım və inflyasiya ilə əlaqədar yaranan gəlirlərə dolaylı vergilərdən daha çox gəlir əldə edir. Bu təsirin qiymətləndirilməsinin əsas aləti ayrı-ayrı vergi növlərinin elastikliyidir. Ən ciddi faktor odur ki, indi bir çox ölkələr praktiki olaraq vergitutma həddinə çatıb.

Vergilərin daha da artması cəmiyyətin iqtisadi təbiətinin keyfiyyətə dəyişməsinə gətirib çıxarır. Bu problem ən kəskin. Əslində, müxtəlif ölkələrdə baş verən bütün vergi hadisələri onun həllinə yönəlib.

Dövlət vergi daxilolmalarının xarici statistikasının təhlili Vergi istisnası siyasətinin əsas istiqamətlərini, habelə bu prosesdə ayrı-ayrı vergilərin iştirak dərəcəsini təxminən müəyyən etməyə imkan verir.

Vergilərdən azad olma prosesinin əsas istiqamətləri aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

- 1) korporativ gəlir vergisi və digər vergilər;
- 2) Sosial sığorta fondlarına işəgötürənlər;
- 3) əlavə dəyər hesabına ödənilən dolaylı vergilər;
- 4) əhalinin gəlir vergisi;
- 5) vergi sistemlərinin milli xüsusiyyətlərini əks etdirən Vergilər.

Vətəndaşların kommertiya fəaliyyətindən əldə edilən vergi payı, faiz, icarə haqqı və digər gəlirlər çərçivəsində müstəqil gəliri olan şəxslərdən vergi əsasən tutulan şəxsin xalis gəliridir. İstisna prosesində bu verginin rolu şirkətlərin gəlir vergisinə təxminən bərabərdir.

Son illərdə bu gəlir vergisinin payı aşağıdakılardan ibarətdir:

- 10-14 ABŞ%;
- 6-7-də böyük Britaniya%;
- 5-7%, Almaniyada.

Onun gəlir dinamikası çox qeyri-sabitdir və bir çox amillərdən asılıdır.

Dolayı vergilərin real ödəyiciləri istehsal olunan məhsulun son istehlakçılardır, baxmayaraq ki, onlar müəssisələrə vergi yükünün səviyyəsini yüksəldirlər. (F.Ə. Məmmədov və b., 2001: s.59)

Təşkilatların tərəfindən dolayı vergilərin qarşılması göstərilən nəticələrə səbəb olur. İlk öncə, istehsal olunan əmtənin qiyməti bu vergilərin minimumlarına qədər artır. İkincisi, vergilərdən dolayı qiymət artımı bu məhsullara olan tələbatı azaldır və nəticədə satış və mənfəət azalır. Üçüncüsü, müəssisələrin dövriyyə kapitalı büdcəyə ödənilməli olan əlavə dəyər vergisi (ƏDV) ilə vergi tutulan hesablanmış ƏDV məbləği arasındakı fərq kimi müəyyən edilir, dövriyyə isə bir tərəfdən müəyyən maliyyə çətinlikləri yaradır. Əlavə dəyər vergisi (ƏDV) istehsal və emal üçün faktiki xərclərlə bağlı materialların tələblərinə uyğun olaraq dövriyyə və tədarükçüyə ödənilmiş ƏDV məbləği.

Beləliklə, büdcəyə ödənilməli olan ƏDV-nin məbləği biznesə vergi yükünün səviyyəsinin hesablanması zamanı nəzərə alınan vergi ödəmələri ilə bağlı olmalıdır.

Nisbi vergi yükü mütləq məbləğin yeni yaradılmış dəyərə olan münasibətidir. Başqa sözlə, nisbi vergi yükü hesablanmış vergi məbləğlərinin və icbari sığorta mükafatlarının müəyyən müddət ərzində yeni yaradılmış dəyərə olan münasibətidir. Eyni zamanda yeni yaradılmış Qiymət indikatorunun qəbul edilməsi müxtəlif iqtisadi təşkilatlar üçün nisbi vergi yükünün müqayisəsi ilə deyil, iqtisadi təhlil üçün ÜDM-in ayrılmaz hissəsi kimi amortizasiya yolu ilə əldə edilmiş dəyər deyil, qəbul edilməz sayılır.

3.2. Azərbaycan Respublikasında birbaşa vergitutma mexanizminin təkmilləşdirilməsi perspektivləri

Vergi hüquqi və fiziki şəxslər arasında gəlirlərin bölüşdürülməsi sistemidir. Qanuna əsasən vergilər dövlət tərəfindən büdcəyə verilir, hüquqi və fiziki şəxslərdən məcburi ödənişlər məcburidir, onların əsas təyinatı sosial tələbatın ödənilməsidir. Vergi və ödənişlərin ödənilməsi borc kimi baxıla bilməz, çünki

onlardan fərqli olaraq, vergi ödəyiciləri dövlət tərəfindən heç bir öhdəlik olmadan azad edilirlər.

Birbaşa vergilərin mahiyyəti milli gəlirin Milli tələbata bölünməsi zamanı dövlətin, təşkilatın və fiziki şəxslərin qarşılıqlı münasibətlərindən ibarətdir. Bu münasibətlər qeyri-bərabərdir. Çünki dövlətdə əsas rol oynayır. Qanun hüquqi və fiziki şəxslərin gəlirlərinin bir hissəsinin və ya bir hissəsinin ödənilməsi qaydalarını müəyyən edir.

Birbaşa vergilər birbaşa vergilərlə müqayisədə bir sıra üstünlüklərə malikdir: vergi ödəyicilərinin ödəmə qabiliyyəti, onların toplanması xərcləri və gəlirlərin daha az xərclənməsi, marketing və istehlakın idarə edilməsi. Bundan əlavə, bu, büdcənin dolayı vergilərdən daha etibarlı və davamlı olmasını təmin edir və onların daxilolmaları daha müntəzəm olur. Bu onunla bağlıdır ki, birbaşa vergilər əvvəlcədən qiymətləndirilmiş mənfəətlərə və mallara əsaslanır, halbuki Vergilər istehlakdan asılıdır və əhəmiyyətli dəyişikliklərə və dəyişikliklərə məruz qalır.

Birbaşa vergilər vasitəsilə onların əsas sosial məqsədləri həyata keçirilir-dövlət funksiyalarının (siyasi, müdafiə, xarici iqtisadi, sosial, ekoloji və s.) həyata keçirilməsi üçün zəruri olan büdcə sistemində və büdcədən kənar fondlarda dövlət maliyyə resurslarının formalaşdırılması.).

Birbaşa vergilər mərkəzləşdirilmiş dövlət fondlarının və mərkəzləşdirilmiş fondların formalaşdırılması ilə bilavasitə bağlıdır; vergitutma sistemi maliyyə vəziyyəti ilə dövlətin maliyyə sisteminin iki sektoru arasında əlaqələndirici bənddir.

Birbaşa vergilərə gəlincə, onlar dövlət xərcləri üçün maliyyə bazasını təmin etməklə yanaşı, həm də iqtisadiyyat, siyasət və sosial müdafiə sahəsində ictimai münasibətləri fəal şəkildə idarə etmək üçün hökumət üçün güclü qüvvəyə çevrilirlər.

Vergilər dövlətin mövcudluğu ilə bağlı reallıqdır. Bütün milli iqtisadiyyatların səmərəli fəaliyyəti onların düzgün qurulmasından, vergitutma səmərəli sistemindən və Dövlət vergi siyasətinin təsirindən asılıdır.

Birbaşa vergilər obyektiv zərurət kimi cəmiyyətin mütərəqqi inkişafı zərurətindən irəli gəlir. Onlar hökumətə müvafiq funksiyaların yerinə yetirilməsi üçün lazım olan vəsaitləri yığmağa imkan verir: (Sosial Müdafiə, Hüquq-mühafizə fəaliyyəti və s.).

Digər vergi növləri ilə müqayisədə, bəzi üstünlüklərə malik olan birbaşa vergilər inkişaf etmiş ölkələrdə müasir vergi sistemlərinin əsasını təşkil edir. Bütün bu üstünlüklər:

- Birbaşa və dolaylı vergi ödəyiciləri və büdcə ödənişləri arasında birbaşa iqtisadi münasibətlər;
- tənzimləmə-birbaşa Vergilər İqtisadiyyat proseslərinin maliyyələşdirilməsinin mühüm mənbəyini təşkil edir (investisiyalar, kapitalın yığılması, ümumi istehlak, işgüzar aktivlik və s.);
- sosialyönümlü vergilər vergi yükünün bölüşdürülməsinə kömək edir ki, bu da əksər hallarda cəmiyyətdə sosial ədaləti təmin edən sərfəli vergi ödəyicilərinin üzərinə düşür.
- Lakin birbaşa vergilərin qüsurlarını qeyd etmək lazımdır:
- müəssisə-birbaşa vergitutma forması mürəkkəb yığım mexanizmi olmadan tam deyil, çünki uçot və hesabatla bağlı çox mürəkkəb metodla müşayiət olunur;
- nəzarət-birbaşa vergilərin yığılmasına nəzarət bilavasitə vergi inzibatçısının və vergi ödəyicilərinin uçotunun əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsinə və müasir metodların inkişaf etdirilməsinə səbəb olur;
- büdcə-birbaşa vergitutma müəyyən dərəcədə bazar münasibətlərinə mütənasib olmalıdır, çünki bu, yalnız real bazarda qurulmuş real bazar dəyəridir, yəni real gəlirlər, həm də itkilər də mümkündür. Bu baxımdan büdcə gəlirlərinin mənbəyi kimi birbaşa vergilər sabit deyil.

Azərbaycanın vergi sistemində birbaşa vergitutma modelləri fiziki şəxslərdən gəlir vergisi, gəlir vergisi, hüquqi və fiziki şəxslərin əmlak vergisi və

bir sıra digər vergilərdir. Bu zaman vergitutmanın əsasını mənsub və istifadə olunan gəlirlər və əmlak təşkil edir.

Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının əsas vergi sisteminin strukturuna nəzər salmaq maraqlıdır ki, bu da birbaşa vergilərin 40% - ni təşkil edir:

Əsas vergi:

- Əlavə dəyər vergisi 20%;
- Mənfəət vergisi 18%;
- Gəlir vergisi 13%;
- Vahid vergi 1%.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Azərbaycan iqtisadiyyatında fiskal siyasətin məqsədləri təyin edilərkən məsələyə ümumi yanaşmadan daha çox spesifik bir yanaşma daha düzgün olacaqdır. Yəni, həyata keçirmək istədiyi fiskal siyasətin ilk olaraq nəyi hədəflədiyini bilməli və bu hədəflərin hansı ölçüdə reallaşdırıldığını bilmək üçün nəticələr tez-tez yoxlanılmalı və daimi bir şəkildə müxtəlif vasitələrlə nəzarətdə saxlanılmalıdır.

Dövlət büdcəsi iqtisadiyyatın tənzimlənməsinin və idarəedilməsinin zəruri vasitəsidir. Büdcənin gəlirlərinin optimal və balanslaşdırılmış strukturunun formalaşdırılması milli iqtisadiyyatın dirçəldilməsinin mühüm şərtidir. Ona görə də Azərbaycan Respublikasının büdcə sistemi, onun milli iqtisadiyyatının tənzimlənməsində birbaşa vergilərin rolu, habelə birbaşa vergilərin rolunun artırılması imkanları tədqiq edilmiş və mühüm nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edən nəticələr əldə edilmişdir.

Hər bir ölkənin tərəqqi səviyyəsi, onun beynəlxalq aləmdəki nüfuzu müəyyən hallarda həmin dövlətin iqtisadiyyatının inkişaf səviyyəsi ilə qiymət-ləndirilir. Bu, nöqtəyi-nəzərdən ölkə bir sıra əhəmiyyətli funksiyaları öz üzərinə götürərək bazar iqtisadiyyatı mexanizminin bütöv və əlverişli fəaliyyətini təmin etməlidir. Bu hadisənin əhəmiyyətli tərəfi tez və əlverişli maliyyə-büdcə sisteminin formalaşdırılmasıdır. Dövlət maliyyə-büdcə siyasətinin əsaslarını dəyişmək yolu ilə yalnız iqtisadiyyatdakı konyuktur tərəddüdlərin yumşaldılmasma deyil, bununla yanaşı milli təsərrüfatın sabitləşdirilməsinə və yavaş-yavaş inkişafına təsir edir. Dövlətin iqtisadiyyata müdaxilə etmə səviyyəsi cəmiyyətin tərəqqisinin hər bir konkret tarixi dövründə mühüm məqsədlərdən və vəzifələrdən asılı olaraq fərqləndirilir. Bunu həmçinin tənzimlənmənin seçilən forma və üsulları da təyin edir.

Vergiqoyma mexanizminin, vergi sisteminin gələcək inkişafının təmin olunması, vergilər sahəsində yeni-yeni metodların tətbiqi həmişə aktual bir məsələ olmuşdur. Ölkəmizdə hər il vergi sisteminin müasirləşdirilməsi, inkişafı, vergi ödəyiciləri tərəfindən onun mənimsənilməsi istiqamətində ciddi işlər görülür.

Müasir dövrdə vergi sisteminin, vergi qanunvericiliyinin, vergi inzibatçılığının inkişafı ilə əlaqədar vacib işlər görülsə də ölkəmizdə iqtisadi sistemin yeni inkişaf yönləri, elmi-biliklərə əsaslanan modern iqtisadiyyatın qurulması vergi sisteminin qarşısına yeni vəzifələr qoyur. Bu vəzifələrə əvvəlcə iqtisadi inkişafın təmin olunmasının mühüm vasitəsi, iqtisadi siyasətin əsas qolu sayılan vergi siyasətinin tənzimləyici rolunun yüksəldilməsi, səmərəli və şəffaf vergi mühitinin yaradılması, vergi inzibatçılığının səviyyəsinin yüksəldilməsi, sahibkarlara əlverişli xidmətlərin göstərilməsi, müasir korporativ idarəetmə sisteminin yaradılması daxildir. AR-da vergi sisteminin, vergi münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi, gələcək inkişafının təmin olunması sahəsində ən əsas məsələlərdən biri də gəlir vergisinin tətbiqinin inkişaf etdirilməsi, bu sahədə uğurlu nəticələrin alınmasıdır.

Qeyd etdiyimiz kimi, inkişaf səviyyəsi yüksək olan əksər ölkələrin büdcə gəlirlərində əsas pay vergi daxil olmalarının üzərinə düşür. Zaman keçdikcə dünya bazarında neftin qiymətində ucuzlaşmanın müşayiət olunduğu bir şəraitdə ölkəmizdə büdcə gəlirlərinin həcmində azalmalar nəzərə çarpır. Belə olduqda büdcəyə vergilərdən daxilolmaların həcmi artırmaq zərurəti yaranır. Bu səbəbdən vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi və büdcə daxilolmalarında birbaşa vergilərin rolunun artırılması istiqamətində xüsusi işlər görülməlidir. Büdcə daxilolmalarında birbaşa vergilərin rolunun artırılması istiqamətində aşağıdakı nəticəyə gəlinmişdir :

-Birbaşa vergitutmanı təkmilləşdirmək üçün gəlir vergisinin dərəcələrinə, vergi yükünün doğru şəkildə bölüşdürülməsinə xüsusilə diqqət yetirilməlidir. Vergi yükünün doğru şəkildə bölüşdürülməsi istiqamətində görülməli vacib işlərdən biri gəlirlərin səviyyəsinə müvafiq vergi dərəcələrinin müəyyən olunmasıdır. Başqa sözlə desək, yüksək gəlirli vergi ödəyicilərinin gəlirlərindən yüksək dərəcə ilə, aşağı gəlirli vergi ödəyicilərinin gəlirlərindən isə aşağı dərəcə ilə vergi tutulması sahəsində aparılan tədbirlərin davam etdirilməsi məqsədə uyğundur.

-Büdcə gəlirlərinin miqdarında və strukturunda baş vermiş dəyişikliklər başqa sosial-iqtisadi göstəricilərin dinamikası ilə sıx əlaqəli olur. Başqa sözlə desək, birbaşa vergitutmanın təkmilləşdirilməsi, istehsal tutumunun genişləndirilməsinə, məşğulluğun artırılmasına, istehsalın əlverişliliyinin yüksəldilməsinə zəmin yaradır.

-Birbaşa vergi növlərinin tətbiqinin səmərəliliyinin təmin olunmasında vergi qanunvericiliyinin qaydaları və şərtləri haqqında vergi orqanları əməkdaşlarına əlavə təlimlərin keçirilməsi və vergi ödəyicilərinə mütəmadi məlumat verilməsi də çox əhəmiyyətlidir və bu istiqamətdə maarifləndirmə tədbirləri görülməlidir.

-Qeyri-neft sahəsinin inkişafını intensivləşdirmək məqsədi ilə bu sektor üçün daha aşağı vergi dərəcəsini təyin olunması vacibdir. O cümlədən, banklar tərəfindən investisiya istiqamətli kreditlərin verilməsini stimullaşdırmaq üçün banklar tərəfindən investisiya istiqamətli kreditlər hesabına qazanılmış məbləğlərin nisbətən aşağı dərəcələrlə vergilərə cəlb edilməsi imkanları tədqiq edilə bilər.

-Ölkəmizdə kiçik biznesin tərəqqisi üçün sadələşdirilmiş vergi sisteminin tətbiqinə davam olunmalıdır ki, xüsusən də regionlarda kiçik biznes obyektlərinin rəqabət qabiliyyəti artsın və iş məşğulluğu problemi aradan qalxsın.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Büdcəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”, Bakı 2014
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı 2015
3. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, Bakı 2019 s. 452
4. D.A. Bağırov. (2006) Vergi nəzarəti. Bakı. s. 325
5. “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 2002.
6. Y.A. Kəlbiyev. (2005) Fiskal siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri (Monoqrafiya). Bakı. “Elm” 469 s. 563
7. Y.A. Kəlbiyev. (2012),. Vergi siyasətinin konseptual əsasları və praktiki aspektləri. Bakı s.254.
8. F.Ə. Məmmədov, A.F .Musayev, M.M .Sadıqov, Y.A. Kəlbiyev, Z.H. Rzayev (2010) . Vergilər və vergitutma, dərslik, Bakı s.254.
9. F.Ə. Məmmədov, A.F .Musayev, M.M .Sadıqov, Z.H. Rzayev, Y.A Kəlbiyev, (2001) Vergitutmanın nəzəri və metodoloji əsasları. Dərslik. Bakı s.265
10. A.F.Musayev , (2004,) Vergi siyasətinin iqtisadi problemləri. Elmi əsər.
11. A.F. Musayev, Y.A. Kəlbiyev, A.A. Hüseynov, (2002). Azərbaycan Respublikasının vergi xidməti: islahatlar və nəticələr. Dərs vəsaiti. Bakı s.412.
12. A.F .Musayev., Y.A .Kəlbiyev., A.A .Hüseynov., (2002),. “Azərbaycan Respublikasının vergi xidməti: islahatlar və nəticələr” Bakı s.325
13. A.F Musayev., Z.H Rzayev., Q.S Süleymanov., (1998), Bakı. Vergi sistemi. Dərs vəsaiti. 452 s.
14. Z.Ş Paşayev., (2009), Dövlətin iqtisadi siyasətinin formalaşmasında vergilərin rolu, ADİU Beynəlxalq Elmi-praktiki konfrans, II kitab. 254 s.
15. İ. Rzayev., (2009), Regionların davamlı sosial-iqtisadi inkişafında vergi amilinin rolu. Azərbaycanın vergi xəbərləri jurnalı 10sayılı. 254 s.
16. D.Ə Vəliyev., Y.N Balakışiyeva., İ.R Rəfibəyli., E.E İmanov., E.M Qarabalov., (2003), Bakı. Vergi hüququ. 254 s.

17. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı-2016. 652 s.

Rus dilində

1. Мусаев А.Ф., Садыгов М.М., Магerrамов Р.Б., Салаев Р.А., (2005),. Налоги и налогообложение в Азербайджане. Баку, Элм. 265 с.
2. Соколов А.А., (2003). Теория налогов. Москва 632 с.
3. Девере М.П., (2002). Экономика налоговой политики. Москва 452 с.

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. Gəlir vergisinin dərəcəsi.....	35
Cədvəl 2. Neft-qaz sahəsində fəaliyyəti olmayan və qeyri-dövlət sektoruna aid edilən vergi ödəyicilərində işləyən fiziki şəxslərin muzzdlu işdən aylıq gəlirlərindən vergidərəcəsi.....	35
Cədvəl 3. Fiziki şəxslərin 2009-2018-ci illər üzrə gəlir vergisi	39
Cədvəl 4. Yaşayış məntəqələri	40
Cədvəl 5. Vergi növləri.....	45
Cədvəl 6. İnkişaf etmiş ölkələrdə birbaşa və dolaylı vergilər arasındakı nisbət.....	48
Cədvəl 7. Vergi sistemlərinin əsas modelləridir.....	49
Cədvəl 8. Bir sıra ölkələrin bütün vergi gəlirləri miqdarında birbaşa və dolaylı vergilərin payı (2017)	49